

III. AHMED DÖNEMİNDE PARANIN DURUMU *The State of Money During the Reign of Ahmed III*

Sevda Danık

Dr., Fırat Üniversitesi, sdanik@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2705-6250.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 20.01.2022

Kabul/Accepted: 12.03.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1060774

Anahtar Kelimeler

Altın para, Mısır (Kahire) Darphanesi, sikke tashihi, para tarihi.

Keywords

Gold coin, Egyptian (Cairo) Mint, coin correction, coin history.

Öz

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra sosyal ve ekonomik hayatta başlayan gelişmeler III. Ahmed döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti batı tarzında yenilikler yapmaya başlamış; batı ile siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler geliştirilmiş, yeni bir hayat tarzı ortaya çıkmıştır. Yeni köşkler ve kasırlar inşa edilmiş, mimaride Avrupa tesiri görülmeye başlamıştır. Matbaa açılmış, önemli eserler Türkçeye çevrilmiş, tersane islah edilmiş, tulumbacı ocağı kurulmuş ve tıp alanında gelişmeler yaşanmıştır. Büyük şehirlerde sanayi imalatı genişlemiş, yeni faaliyet dalları ortaya çıkmış; başta dokuma sanayi olmak üzere, zirai üretim ve ihracat artmıştır. Siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alandaki bu gelişmelere, paradaki gelişmeleri de eklemek mümkündür. Bu çalışmada III. Ahmed dönemi para yönünden incelenmiş; para konusunda yapılan düzenlemeler ve yaşanan gelişmeler, tedavülde yaygın olarak bulunan paralar, Mısır Darphanesi ve ayarı düşük para darbı, altın ve gümüşün dışarıya kaçırılması, kalpazanlık olayları, paraların rayiçleri ve sikke tashihleri konularına değinilmiştir.

ABSTRACT

The developments that started in social and economic life after the Treaty of Karlowitz in 1699 continued during the reign of Ahmed III. In this period, the Ottoman Empire started to make innovations in the western style; political, social, cultural and economic relations with the West have been improved and a new lifestyle has emerged. New mansions and pavilions were built, and European influence began to be seen in architecture. A printing house was opened, important works were translated into Turkish, the shipyard was rehabilitated, a fire brigade was established, and there were developments in the field of medicine. Industrial production expanded in big cities, new branches of activity emerged; Agricultural production and exports have increased, especially in the weaving industry. It is possible to add the developments in money to these developments in the political, social, cultural and economic fields. In this study, III. Ahmed period was examined in terms of money; The regulations and developments in money, the common coins in circulation, the Egyptian Mint and the mintage of lightly coins, the smuggling of gold and silver, counterfeiting incidents, the fair values of coins and coin corrections are discussed.

Atıf/Citation: Danık, S. (2022), "III. Ahmed Döneminde Paranın Durumu", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 15(Aralık), 199-227.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sevda DANIK, sdanik@firat.edu.tr

GİRİŞ

II. Mustafa'nın üzerinde büyük nüfuzu olan Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin devlet işlerine karışarak, yüksek dereceli devlet görevlerini akrabalarına verdirmesi, sultanın ise Edirne'de devamlı avla meşgul olması ve

Sadrazam Rami Mehmed Paşa'nın Feyzullah Efendi'nin nüfuzunu kırmak istemesi büyük bir isyanın başlamasına sebep olmuştur. Cebecilerin on kıst birikmiş ulufelerini istemeleriyle başlayan isyan yeniçeri, medrese talebeleri ve esnafın da katılımıyla büyümüş (Özcan 1994: 445-446); 22 Ağustos 1703 tarihinde II. Mustafa tahttan indirilerek yerine kardeşi III. Ahmed tahta çıkarılmıştır (Çiçek 2002: 760; Özcan 2006: 279). III. Ahmed ilk zamanlarda barışçı bir politika izlemiştir; 18. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da çıkan veraset savaşlarına katılmayarak 1711 yılına kadar İsveç ve Rusya arasındaki çatışmalarda tarafsızlığını korumuş; bu dönemde İran ile de dostça ilişkiler kurmuştur (Aktepe 1989: 35). Bu barış döneminde para konusunda da bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1704 yılında bir sikke tashihi yapılarak yeni bir para sistemi oluşturulmuştur. 120 akçe=1 guruş, 1 guruş=40 pâre, 1 pâre=3 akçe şeklindeki bu sistem III. Ahmed döneminden sonra da devam etmiştir. Bu dönemde para darbında kullanılmak üzere çalışmayan maden ocakları yeniden faaliyete geçirilmiş; 1703 yılında Sidrekapsi Maden Ocağı tekrar canlandırılmış ve bu ocak Krotova Maden Ocağı ile birlikte 19. yüzyılın başlarına kadar çalıştırılmıştır. 1705'de ise maden kuyuları temizletilerek, faaliyete geçirilmiştir (Sahillioğlu 1965: 120).

1711 yılına kadar devam eden barış dönemi, İsveç kralının Osmanlı Devleti'ne sığınması üzerine Rusya ile yapılan *Prut Savaşı* ile sonra ermiştir. Bu savaşın ardından 1715'de Venedik, 1716'da Avusturya ve 1723'den 1736 yılına kadar da İran ile savaşlar yapılmıştır. 1718 yılında ise Osmanlı Devleti ilk defa yüzünü batıya çevirmiş ve batı tarzında yenilikler yapmaya başlamıştır.

1715'de Venedik ile yapılan savaşla, Mora ve etrafındaki bazı kaleler alınmıştır. Bu sırada Venedik'in müttefiki Avusturya, Osmanlı'nın Venedik'in zararını karşılmasını istemiş, Osmanlı Devleti buna yanaşmayarak, Avusturya üzerine sefere çıkmıştır. Ancak Avusturya ile yapılan *Varadin Meydan Muharebesi* kaybedilmiştir (6 Ağustos 1716). Ayrıca Venedik'in elindeki Korfo Adası alınamamış ve çok miktarda savaş mühimmatı adada terk edilmiştir. 1717'de Venedik ve Avusturya ile yapılan savaşlarda da başarı sağlanamamış ve Belgrad elden çıkmıştır (Uzunçarşılı 1995: 101-136). 21 Temmuz 1718 tarihinde Avusturya ve Venedik ile yapılan *Pasarofça Antlaşması*'na göre Banat bölgesi ile birlikte Eflak'ın Oltu Irmağı'na kadar uzanan ve Küçük Eflak denilen batı kısmı, Sırbistan'ın Belgrad dahil kuzey kısmı ve Kuzey Bosna tamamen Avusturya'ya bırakılmıştır (Özcan 2007: 180; Aksan 2017: 111). Venedik ile yapılan antlaşmaya göre ise Mora Osmanlı'da kalmıştır (Karagöz 2007: 11; Aksan 2017: 111). Bu dönemde para konusunda bazı problemlerin yaşandığı görülmektedir. Venedik ve Avusturya ile savaşların başladığı 1715'den 1722 yılına kadar yoğun olarak altın ve gümüş başta İran ve Mısır olmak üzere Venedik'e kaçırılmıştır. Devlet altın ve gümüş kaçışını önlemek için iskele ve gümrüklerin olduğu kazalara defalarca ferman göndermiştir.

1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nde ilk defa batı tarzında yenilikler yapılmaya başlanmıştır. III. Ahmed saltanatı süresince ve özellikle damadı İbrahim Paşa'nın sadareti döneminde (1718-1730), iktisadi ve sosyal meselelerle yenilik hareketlerine büyük önem vermiştir. Devrin önde gelen devlet adamlarından Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris elçiliğinin ardından saraya sunduğu raporla Osmanlı'da batılılaşma hareketleri fiilen başlamıştır (Aktepe 1989: 37). Bu dönemde batı ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirilmiş; Paris'e, Viyana ve Moskova'ya elçiler gönderilmiş; Avrupa diplomasisi ve askeri gücü hakkında bilgi edinilmiştir (Özcan 2003: 82). Sanayileşme ve diğer alanlarda da bazı önemli adımlar atılmıştır.

İstanbul'da bir çini ve bir kumaş fabrikası kurulmuş; 1727'de Osmanlı matbaası kurularak, Türkçe kitaplar basılmaya başlanmıştır (Uzunçarşılı 1995: 147-162). Bir tulumbacılar birliği meydana getirilmiş (Hammer Purgstall 1991: 347); Bursa ve Selanik'te dokuma atölyeleri kurulmuştur (McGowan 2006: 843). Aşırıya varan lale yetiştiriciliğinden dolayı sonradan Lale Devri (1718-1730) denilen bu dönemin (Özcan 2003: 81-82), başlarında para ile ilgili yeniliklerin de yapıldığı görülmektedir. İlk defa 1719 yılının Kasım ayı başlarında tedavüldeki paraların rayicini gösteren bir liste yayınlanmıştır. Bu liste sonraları rayici değişen paraların, yeni rayiçleri yazılmak suretiyle yayınlanmaya devam etmiştir. Yine 1719 yılında Polonya zolotasının (kâfir zolotası, atik zolota) değerinden fazla itibar gördüğü anlaşıldığından, Polonya zolotası ile Osman zolotasının (cedid zolota) rayici, içeriklerindeki gümüş oranı dikkate alınarak yeniden tespit edilmiş; cedid zolotaya 90 akçe, atik zolotaya ise 88 akçe rayiç konulmuştur.

Lale devrinin ortalarında, İran'daki iç karışıklıklardan faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti, 1723'de başlayıp, 1736 yılına kadar sürecek olan İran seferlerine çıkmıştır. İlk seferlerinde başarı sağlayarak, 1723'den 1725 yılına kadar Tiflis, Kirmanşah, Hemedan, Revan, Lori, Gence ve Tebriz'i ele geçirmiştir (Uzunçarşılı 1995: 172-181). İran seferlerinin hemen öncesinde yoğun olarak altın ve gümüşün İran ve Mısır taraflarına kaçırıldığı bilinmektedir. Nitekim ele geçirilen Tebriz, Revan ve Tiflis'te birer darphane açılarak, mahallinde mevcut olan sikkelerin ayar ve vezninin tam Osmanlı sikkesi haline getirilmesi sağlanmıştır (Sahillioğlu 1965: 104).

Her dönemde olduğu gibi III. Ahmed döneminde de kalpazanlık faaliyetlerinin yoğun olarak devam ettiği görülmektedir. Kalp ve züyuf para basma, paraların etrafını kırarak madenini çalma, altın ve gümüş paraları başka memleketlere kaçırma gibi olaylara sıkça rastlanmaktadır. Hatta devlet görevlileri dahi kalpazanlık faaliyetlerine karışmışlardır. Ayarı düşük para darp ettikleri için Darphane-i Amire dışındaki darphaneler kapatıldığı halde Mısır'daki darphane açık tutulmuştur. Mısır Darphanesi'nin¹ İstanbul Darphanesi'nden ayarı düşük altın para ve pâre darp etmesi, sahih paraların kırılmasına ve İstanbul'dan Mısır'a altın ve gümüş kaçırılmasına sebep olmuştur. III. Ahmed'in saltanatı boyunca devamlı Mısır Darphanesi'ni ikaz eden fermanlar gönderilmiş, ancak başarı sağlanamamıştır.

1. Tedavülde Yaygın Olarak Bulunan Paraların Durumu (1703-1730)

III. Ahmed döneminde tedavülde yaygın olarak bulunan paralar akçe, guruş ve pâredir. Osmanlı Devleti'nin temel para birimi akçe idi. Akçe darbı 100 dirhem gümüşten belirli sayıda akçe kesilmesi şeklinde bir tekniğe dayanırdı. 100 dirhem gümüş sabit kalır, kesilen akçe miktarı değişirdi (Akdağ 2014: 357). Akçe hem bir para birimi hem de ölçü birimi olduğundan diğer paraların rayici de akçe ile tespit edilirdi (Berkes 2018: 201-202, 210). Akçe 1757 yılına kadar çok küçülmüş ve kullanışsız hale gelmiş olmasına rağmen (Motraye 2007: 34; Altuniş Gürsoy 2013: 142) muhasebe sikkesi (hesap parası) olmaya devam etmiş, ancak bu tarihten sonra artık basılmamıştır (Tabakoğlu 2016: 543). Akçe, 1699 yılında 100 dirhem gümüşten 2300 adet kesilir iken, III. Ahmed döneminde, 1704 yılında, 1900 adet kesilmiştir. Yani akçedeki gümüş miktarı artırılarak, akçeye değer kazandırılmıştır. Bu nedenle önceden çürük akçe ve kırılmalardan dolayı züyuf, hurda akçe denilirken, 29 Mayıs 1704 tarihli sikke tashihi fermanında; bundan sonra hurda ve züyuf akçenin geçmeyip, Darphane-i Amire'de kesilen ve damgalanan

¹ Bu darphane Mısır'da bulunan Kahire Darphanesi'dir. Osmanlı belgelerinde genelde Mısır Darphanesi şeklinde geçtiğinden, biz de Mısır Darphanesi ismiyle kullandık. Kahire Darphanesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tezcan 2020.

çil akçenin geçerli olduğu bildirilmiştir (Balıkesir ŞS./713/6/1/1; Rodoscuk (Ek belge:1 Tekirdağ) ŞS./1633/159/2/2; Ankara ŞS./82/53/196; Ankara ŞS./82/54/197)².

Akçenin çok küçülmesi ve kullanışsız hale gelmesinden dolayı; Mısır'ın, Osmanlılar tarafından fethinden önce Mısır'da yaygın olarak kullanılan ve Mısırlıların *nısf fidda* (yarım gümüş), batılıların *medin* veya *medain* dedikleri sikke, akçenin yerine geçmeye uygun bulunmuştur. Bu sikkeye Osmanlılar *pâre* adını vermiştir. Pâre akçeden büyüktü ve gümüş-bakır karışımından oluşuyordu (Sahillioğlu 1965: 2-3, 69-70)³. 1685'de İstanbul Darphanesi'nde %70 ayarında 1000 adedi 240 dirhem gelecek şekilde darp edilen pâre 3 akçeye rayiç sayılmıştır (Sahillioğlu 1965: 70). Pâre, 18. yüzyılın ikinci yarısında merkezi bir sikke haline gelerek akçenin yerini almıştır (Aykut 1990: 729).

Tablo 1. III. Ahmed Döneminde Pârenin Vezin ve Ayarı (1697-1733)

Tarih	Dirhem	Vezni (gram)	Ayar %	İçeriğindeki gümüş miktarı (gram)
1697 ⁴	0,220	0,706	70	0,494
1704 ⁵	0,200	0,641	70	0,449
1706 ⁶	0,200	0,641	70	0,449
1708 ⁷	0,200	0,641	70	0,449
1710 ⁸	0,200	0,641	68	0,436
1715 ⁹	0,200	0,641	68	0,436
1716 ¹⁰	0,131	0,420	100	0,420
1717 ¹¹	0,200	0,641	68	0,436
1718 ¹²	0,200	0,641	65	0,417
1719 ¹³	0,200	0,641	65	0,417
1720 ¹⁴	0,200	0,641	65	0,417
1721 ¹⁵	0,200	0,641	65	0,417
1723 ¹⁶	0,200	0,641	65	0,417
1724 ¹⁷	0,200	0,641	60	0,385
1726 ¹⁸	0,200	0,641	60	0,385
1728 ¹⁹	0,200	0,641	60	0,385

² Silahdar ve Raşid Mehmed Efendi, sikke tashihi fermanın tarihini 29 Mayıs 1704 olarak vermiştir. Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa 2001: 664; Raşid Mehmed Efendi, sikke tashihi'nin nedenini Mısır'da pârenin ayarının düşürülmesine bağlamakta, piyasada züüf ve maksûs pârelerin çoğaldığını, bu tür parası olanların, darphaneye getirip, ceyyid ü cedit pâre almalarından bahsetmektedir; ancak çil akçe ve guruşdan bahsetmemektedir. Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsim Efendi, 2013: 728-729; Haziran 1707 tarihli bir fermanla Mısır Darphanesi'nde sikke-i hümayunla meskûk olup 19'u bir dirhem olmak üzere 90 ayarında çil akçe darp edilmesi emredilmiştir. BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/5/8/9; Mayıs 1708 tarihinde aynı ferman tekrar gönderilmiştir. BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/9/16/23.

³ Osmanlı para sistemine 1690'da guruş girdiğinde 40 pâre=1 guruş esası kabul edilmiştir. Cumhuriyet döneminde dahi guruş tedavülde olduğu sürece 1 guruş 40 pâre olarak hesaplanmıştır. Sahillioğlu 1989: 74.

⁴ Sahillioğlu 1965: 106; Aykut 1990: 730-731.

⁵ Ankara ŞS./82/53/196; Ankara ŞS./82/54/197.

⁶ BOA, A.DVNS. MHM. d.115/87/707-708.

⁷ BOA, A.DVNS. MHM. d.115/233/2018.

⁸ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/29/55/112.

⁹ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/100-101/198-200/448.

¹⁰ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/100-101/198-200/448; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/102-103/455.

¹¹ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/108/214/477.

¹² BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/130-131/258-260/579.

¹³ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/138/274/612.

¹⁴ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/24/115; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/24/116.

¹⁵ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/46/245.

¹⁶ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/79/154/394.

¹⁷ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/91/178-180/446; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/94/184-185/453; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/94/185/454.

¹⁸ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/138/272/672; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/140/276/683.

¹⁹ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.4/36/74-75/168.

1733 ²⁰	0,200	0,641	60	0,385
--------------------	-------	-------	----	-------

Akçe saf gümüşten darp edilirdi; ancak 1697 yılından itibaren darp edilen akçelere %10 oranında bakır karıştırılmıştır²¹. Pâre ise gümüş-bakır karışımından oluşuyordu. Akçedeki gibi 100 dirhem gümüşten belirli sayıda akçe kesilmesi yerine, gümüş-bakır alaşımından oluşan bir levhadan 1000 adedi 200 dirhem gelecek şekilde kesilirdi. Kesilen pâre miktarı sabit kalır (1000 adet) ağırlığı veya içindeki gümüş miktarı azaltılırdı. Mesela 1704 yılında %70 gümüş ve %30 bakır alaşımından oluşan levhadan 1000 adedi 200 dirhem gelecek üzere pâre kesilmesi emredilmiştir. 1000 adedi 200 dirhem gelirse 1 adedi $200/1000=0,2$ dirhem gelir. Bu dönemde Rumi dirhem kullanılırdı; bir Rumi dirhem ise 3,207 gramdır. Bir adet pâre 0,2 dirhem olduğundan grama çevirirsek $0,2 \times 3,207 = 0,641$ gram olur. Bir pârede %70 gümüş bulunduğundan, içeriğindeki gümüş miktarı $0,641 \times 70/100 = 0,449$ gram; bakır miktarı ise $0,641 - 0,449 = 0,192$ gram olur (bkz. Tablo 1)²².

1697’de 220 dirhem %70 ayarında darp edilen pârenin, 1704 yılında dirhemi 200’e düşürülmüş ve III. Ahmed dönemi boyunca dirhemini düşürmek yerine, içine daha fazla bakır katılması yoluna gidilmiştir. Sadece 1716 yılı Mayıs ayı başlarında hem Darphane-i Amire’de hem de Mısır Darphanesi’nde saf gümüşten olmak üzere pârenin dirhemi 200’den 131’e düşürülmüştür. Ancak on ay sonra 1717 yılı Şubat ayı başlarında, Mısır Darphanesi’nin zarar ettiği, fukara, reaya ve Arapların daha önce bu çeşit pâre görmediklerinden halk arasında kullanılması mümkün olmadığından başka emval-i miri, mevâcib-i askeri ve irsaliye hazinesi tahsilinde zorluklar çıktığından, pârenin tekrar 200 dirhem ve %68 ayarında gümüş içermek üzere darbına karar verilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/108/214/477). Ancak Mart 1718 tarihli bir fermenda Darphane-i Amire’de pârenin 131 dirhem darp edilmesi gerekirken, daha düşük ayarda darp edildiği yazılıdır. Oysa Mısır Mühimmesi’ne göre her iki darphanede de bu tarihte pârenin dirhemi 200’dür (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/108/214/477; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/130-131/258-260/579; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/138/274/612)²³. 1704’ten 1710 yılına kadar 200 dirhem %70 ayarında darp edilen pârenin 1710’da gümüşü %68’e, 1718’de %65’e ve 1724’te %60’a düşürülmüş; III. Ahmed döneminin sonuna kadar bu ayarda kalmıştır (bkz. Tablo 1).

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerikan gümüşüyle darp edilen Avrupa’nın büyük boy gümüş sikkeleri Osmanlı piyasalarında en çok bulunan paralar haline geldi (Sahillioğlu 1958: 148-149). Bunlardan en yaygın olanı İspanyol kökenli *real (riyal) gurusu* ile Hollanda kökenli *esedi (arşanlı) gurusu*’tu. Riyal, “*kâmil gurusu*”, “*tam gurusu*”, “*tamam gurusu*” veya üzerinde iki sütun bulunduğundan “*direkli gurusu*” adlarıyla da anılırdı. Esediden daha ağırdı ve rayici de esediden 10 akçe daha fazlaydı (Sahillioğlu 1958: 151; Sahillioğlu 1995: 369). Esedinin ise üzerinde arşanlı resmi olduğundan Osmanlılar buna “*esedi*” veya “*arşanlı gurusu*” adını vermişti (Sahillioğlu 1995: 368).

²⁰ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.5/14/54.

²¹ Akçe darbını düzenleyen fermanlarda akçenin saf gümüşten darp edilmesi emredilmiştir. Ancak 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın ilk yarısında basılan akçelerin analizi yapıldığında %90 ayarında oldukları tespit edilmiştir. Resmîyette ayarlanma tarihi ise 1697’dir. Sahillioğlu 1989a: 226.

²² Osmanlı kaynaklarında pâre hakkında en eski bilgi 1524 tarihli Mısır Kanunnamesinde bulunmaktadır. Bu kanunnamede 16 dirhemi bakır olan, 100 dirhem gümüş-bakır alaşımından 250 pâre kesilmesi emredilmiştir. Sahillioğlu 1958: 2, 85.

²³ Mart 1718 tarihli Asitane Kaimakamı Vezir Mustafa Paşa’ya, Darphane Nazırı Süleyman’a ve Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşlarından Hekimbaşızade Ali’ye hitaben yazılan fermenda; Darphane-i Amire’de darp olunan cedid tuğralı pârenin her 1000 adedi 131 dirhem gelecek üzere nizam verilmişken hâlâ sahib-i ayar ile bazıları ittifak edip, eksik vezinli pâre darp ettikleri ve pâre vezn olununca 1000 adet pâre 105 dirhem gelip, ferman olunandan 26 dirhem noksan olduğu tespit edilmiştir. Sarraflardan cedid pâre diye getirilen pâre vezn olduğunda her 100 pârede 5, 6 ve 8 pâreye varıncaya kadar eksik olup, bu suretle her kesede 25 gurusu miktarı noksan olduğu görülmüştür. BOA, A.DVNS. MHM. d.127/130/254/1072.

Osmanlı Devleti 1690 yılında ilk defa kendi büyük boy gümüş sikkesini darp etmeye başladı. Ancak bu sikke esedi veya riyal standardında değil, onlardan daha küçük; bir Polonya parası olan ve bu dönemde 80 akçe rayici olan zolota standardındaydı. Zolota, aktif para oluyordu; fakat para birimi, fiilen darp edilmeyen esedi guruşdu. Zolota, esedinin 2/3'si kıymetindeydi. Bunun yarımılığı esedinin 1/3'i oluyordu ki, bu sebeple yarımılığına *sülüs* deniyordu. Hesaplar ve kıymet takdirleri esedi ile ödemeler zolota ile yapılıyordu (Sahillioğlu 1965: 91)²⁴. Fakat piyasada daha çok bulunan riyal ve esedi guruşlarla bunlar arasında denklik kurulamadığından bundan vazgeçilerek (Berkes 2018: 257) 1704'de esedi standardında Osmanlı guruşu darp edilmeye başlandı²⁵. Böylece bir Osmanlı guruşu=120 akçe, 120 akçe=40 pâre şeklinde kabul edilen sistem (Pamuk 2017: 154) bir düzene oturdu; esedi ve zolota karışıklığı sona erdi. Ayrıca zolota guruş darbı da devam etti. Kasım 1719 tarihli bir fermanla 30 seneden beridir Darphane-i Amire'de darp edilen zolotanın 80, sülüsünün 40 akçeye; kâfir zolotasının 90 ve sülüsünün 45 akçeye geçtiği; ancak her iki zolota eritildiğinde Osmanlı zolotasında 85 ve 90 akçelik gümüş, kâfir zolotasında 70 ve 75 akçelik gümüş bulunduğu tespit edildiğinden, Osmanlı zolotasının 90'a, sülüsünün 45'e; kâfir zolotasının 88'e ve sülüsünün 44 akçeye geçmesi ferman olundu (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa 2001: 909).

2. Para Konusunda Yaşanan Sorunlar

2.1. Mısır (Kahire) Darphanesi'nde Ayarı Düşük Para Darbı

Para ayarının veya ağırlığının düşürülmesi (tağşişi), gümüş paralarda gümüş miktarının, altın paralarda altın miktarının azaltılmasıdır. Bunu devlet, darphaneler, esnaf, sarraf, kalpazan vs. yapardı. Devletin paranın ayarını düşürmesine devalüasyon denilebilir; ancak bu devalüasyon, günümüzdekinden farklıdır. Günümüzdeki devalüasyonların nedeni ihracatı teşvik etmek ve ithalatı azaltarak, yurtdışı işlemlerdeki dengesizlikleri gidermektir (Gerber 1982: 313). Osmanlı Devleti'ndeki devalüasyon ise uluslararası ticaret açısından tamamen önemsiz olup, dönemin ve madeni para rejiminin bir gereğidir. Ortaçağ ve Yeniçağda devletlerin para politikaları küçük madeni paraların değerinin düşürülmesi esasına dayanırdı. Bunun nedeni kralların mali durumlarını, askerlerin ve toplumun alt katmanlarının maliyeti üzerinden iyileştirmeleriydi. Akçede de aynı durum söz konusudur (Kolodziejczyk 1996: 110). Hazine darlığı yaşandığı zaman veya bir darlık yaşanmadan da akçe piyasadan toplanır ve içindeki gümüş miktarı biraz azaltılarak tekrar piyasaya sürülürdü (Sahillioğlu 1989a: 226-227). Bu şekilde darphanede eski akçeler yenisiyle değiştirildiğinde alınan vergi ve harçlarla hazineye bir gelir sağlanır (Sahillioğlu 1958: 32-33; Pamuk 2015: 115); ayrıca sayıları giderek artan ve devletin en büyük harcama kalemi olan askeri sınıfın ulufeleri için bir gelir elde edilirdi (Gerber 1982: 311). Akçe hem bir para birimi hem de ölçü birimi olduğundan, diğer paraların rayicini ayarlamak için de akçenin ayarlanması gerekiyordu (Sahillioğlu 1978: 14, 16). İncelenen dönemde akçe artık çok küçüldüğünden akçenin değil, pârenin ayarının düşürüldüğü görülmektedir. Pâre 1704'den 1710 yılına kadar 200 dirhem %70 ayarında darp edilir iken 1710'da gümüşü %68'e, 1716'da dirhemi 200'den 131'e düşürülerek saf gümüşten darp edilmiş, ancak on ay sonra tekrar 200 dirhem ve

²⁴ Bu guruşlara, II. Süleyman zamanında darp edildiğinden "Süleymani Zolota" da denilmektedir. BOA, İE.DRB. nr.1/78/1/1; BOA, İE.DRB. nr.1/78/2/1; BOA, İE.DRB. nr.1/78/3/1; BOA, İE.DRB. nr.1/78/4/1.

²⁵ Esedi standardında Osmanlı guruşlarının ilk darp edildiği tarih tam olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda 1703, 1704 ve 1719 tarihi verilmektedir. 1704 yılı sikke tashihi fermanında hurda ve züüf akçenin geçmeyip, çil akçenin geçerli olması ve 1 guruşun 120 akçeye sabitlenmesinden dolayı tahminimizce bu tarih 1704'dür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sahillioğlu 1965: 102 ve 329 nolu dipnot; Pamuk 2017: 154; Pamuk 2002: 458; Bölükbaşı 2018: 403-404, 406.

%68 ayarına dönülmüş; 1718'de gümüşü %65'e ve 1724'te %60'a düşürülmüş; III. Ahmed döneminin sonuna kadar bu ayarda kalmıştır. Ancak pârenin ayarını düşüren yalnız devlet değildi. Taşra darphaneleri de düşük ayarlı para darp ediyordu. Hatta altın parada başlıca sorun, taşra darphanelerinde merkezde darp edilen esaslara uygun altın para darp edilmemesiydi. Bu nedenle İstanbul dışında diğer bütün darphaneler kapatılmış (Sahillioğlu 1965: 95-96, 112); ancak Mısır Darphanesi eskiden beri düzgün çalıştığından kapatılmamıştır (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/125/1076). III. Ahmed döneminde Mısır Darphanesi'nin ayarı düşük pâre ve altın para darp etmesi, para konusunda yaşanan en büyük sorun olmuştur.

1710 yılı Nisan ayının ortalarında Mısır valisine hitaben gönderilen bir fermanla; İstanbul ve Mısır Darphanesi'nin darp ettiği pâreler arasında fark olması durumunda Hazine-i Amire'ye alındığında ve mevâcib ihraç olunduğunda tartarak alındığından sorun olmayacağı; ancak halk arasındaki alışverişlerde ağır olanları bir takım kimselerin alacağı, hafif olanların piyasada çoğalacağı bu nedenle tartarak almanın dahi mümkün olamayacağı belirtildikten sonra Mısır Darphanesi'nin de İstanbul Darphanesi ayar ve vezninde pâre ve altın para darp etmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/29/55/112). 1716 yılı Mayıs ayının başlarında Mısır valisine ve kadısına hitaben gönderilen bir fermanla; Mısır muhafızı olanların açgözlülüklerinden dolayı altın ve pârenin ayar ve dirheminin eksik olduğu; zencereklî altının her birinde 60,5 akçe fark, pârenin ise her biri 200 dirhem gelmesi gerekirken 170 dirhem gelmekle tüccar taifesi kendi menfaatleri için İstanbul Darphanesi'ne gelecek gümüş ve altını Mısır'a götürdüklerinden başka, İstanbul'da darp olunan zencereklî altın ve pâreyi dahi alıp, Mısır'a götürüp ziyade ayar (bakır vs.)²⁶ kattıkları ve dirhem noksanıyla tekrar Mısır'da darp ettirip, para düzeninin bozulmasına sebep olduklarından; darphane satın alımlarında altının miskali 438'den 453 akçeye, gümüşün dirhemi 20'den 21 akçeye çıkartılıp, saf altından 24 kırat ve 100 adedi 110 dirhem gelmek üzere tuğralı ve zincirli *cedid İstanbul altını* darp olunmasına ve buna 3 guruş rayiç konulmasına; saf gümüşten 1000 adedi 131 dirhem gelmek üzere pâre darp edilmesine karar verilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/100-101/198-199/448; Sahillioğlu 1965: 113-114)²⁷. 1726 yılı Nisan ayının başlarında Mısır valisine hitaben gönderilen bir fermanla; Mısır Darphanesi Sahib-i Ayarı Davud'un darp ettiği altın ve pâreye yarıya yakın değersiz maden karıştırdığı anlaşıldığından, cezalandırılması emredilmiş ve yerine Abdi sahib-i ayar tayin edilmiştir; ancak Davud'un görevinde kalmaya devam ettiği anlaşıldığından, tekrar cezalandırılması emredilmiş ve Abdi'nin sahib-i ayar tayin edildiği bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/125/606). Aynı yılın Ağustos ayının sonlarında Mısır Darphanesi Nazırı Mustafa'ya hitaben gönderilen bir fermanla; Davud'un fesadına son verildiği, bundan sonra bir bahane kalmadığı, Mısır Darphanesi'nde darp olunacak altın ve pârenin zerre noksanı olursa nazırın ve sahib-i ayarın sorumlu tutulacağı bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d. 3, vrk. 140, s. 276-277, b. 684). Aynı tarihte Mısır Valisine hitaben gönderilen bir diğer fermanla ise Mısır Darphanesi'nin saray içinde olduğu ve ocaklar halkının darphane işleriyle

²⁶ ".....pâre dahi ziyade ayar zam olunmaktan nâşî...." Ayar derken, Osmanlı belgelerinde bakır veya başka değersiz madenler kastedilir; günümüzde ise ayar; altın, gümüş ve başka kıymetli madenlerin karışma derecesini ifade eder. BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/130-131/579.

²⁷ Vezin ve ayarı tam olması nedeniyle halk arasında rağbet gören Venedik altını gibi vezni ve ayarı tam olup 100'ü 110 dirhem gelmek üzere kenarı zincirli ve dairesinin etrafı rûmî nakışlı ve ortası âyine gibi musaykal (yaldızlı) ve mücellâ (parlak) ve bir tarafının ortasında tuğra, diğer tarafının ortasında "darb-ı fi islambul" yazılı "cedid İstanbul altını" (fındık altını) darp olup 3'er guruşa rayiç olmak üzere ferman verilmiştir. Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi 2013: 981; Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi 2009: 318.

alakaları olmadığı, Davud'un ve diğer zorbarların fesadına son verildiği; bundan sonra Darphane Nazırı Mustafa'nın ve sahib-i ayarının istenilen vezin ve ayarda altın para ve pâre darp etmelerinin sağlanması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d. 3, vrk. 140, s. 277, b. 685).

1690 yılında aslen Frenk olup, İslam'a geçen tabiblik ve cevher satıcılığının yanı sıra bunun gibi daha nice sanat sahibi olan Sahib-i Ayar Mustafa'nın (Anonim Osmanlı Tarihi 2000: 32) mihaniki darp aletini yapmasıyla zolota standardında ilk Osmanlı guruşlarının darbi gerçekleştirildi. Bu alet külçeleri yassılaştırarak *çarh*, yassılaştırılmış madeni zımba gibi delerek pul şekline getiren *kesme (doğrama)* ve bunları para haline getirmek için darp eden *rakkas*'tan oluşuyordu (Sahillioğlu 1993: 502, 504; Bölükbaşı 2013: 11). İstanbul Darphanesi'nde bu teknik kullanıldığı halde, Mısır Darphanesi'nde kullanılmıyordu. Bu durum Mısır Darphanesi'nde darp edilen pârenin etrafının düzgün ve yuvarlak olmamasına neden olduğundan etrafının kırılmasını kolaylaştırıyordu. Osmanlı yetkilileri bu durumu 1726 yılında fark etmiş olacak ki, 1726'dan 1729 yılına kadar konu ile ilgili Mısır'a çok sayıda ferman gönderilmiştir. 1726 yılı Ağustos ayının başlarında Mısır Valisi Vezir Mehmed Paşa'ya hitaben gönderilen bir fermanda; Mısır'da darp edilen pârenin çekikle darp edildiğinden, etrafının yuvarlak ve düzgün olmadığı dükkân sahipleri, kallâb ve sarrafların gizlice pârenin etrafını kırptığı ve halk arasında tedavül eden pârenin çoğunun züyuf ve eksik vezinli olduğu; ancak 1705 yılında bu tür paraların tamamen yasaklandığı, yerine doğrama tabir olunur aletten çıkan ve çarh tabir olunur sikke ile sikkelenen, cedit pâre darp edilmesi ferman olunduğu; ancak Mısır'da darp edilen pâre cedit doğramadan çıkmadığı ve rakkas ile sikkelenmediği için yuvarlak ve düzgün olmadığından kırılmasının önüne geçilemediği; bu nedenle yeni aletlerle darp edilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/138/272/672). 1727 yılı Temmuz ayı ortalarında Mısır Valisine hitaben gönderilen bir fermanda ise İstanbul Darphanesi örnek olarak gösterilerek, Mısır Darphanesi'nin de yeni tekniklerle pâre darp etmesi emredilmiştir. Bu fermanda bundan önce İstanbul Darphanesi'nde darp edilen pârenin etrafı düzgün ve yuvarlak olmadığından dükkân sahipleri ve kallâbların pârelerin etrafını keserek veya kırarak gümüşünü çaldıkları, bu nedenle tedavülde olan pârelerin çoğunun kırpık ve eksik vezinli olduğu, bu tür paraların halk arasında alışverişlerde sorunlara yol açtığı ve bu sebeple tamamen yasaklandığı bildirildikten sonra İstanbul Darphanesi'nde darp edilen pâreler doğrama ve çarh tabir olunur alet ile darp edildiğinden zencerekli altın gibi etrafının düzgün ve yuvarlak olduğu söylenmiş ve Mısır Darphanesi'nde de doğrama, rakkas ve çarh aletleriyle pâre darp edilmesi için İstanbul'dan Mısır'a gerekli aletler ile birlikte sa'yancı, doğramacı, tahtacı ve kara demirci gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.4/8/18-19/35). Aynı yılın Ekim ayı başlarında Mısır Valisi Vezir Mehmed Paşa ve Mısır Darphanesi Nazırı Mustafa'ya hitaben gönderilen bir fermanda; pârenin kırılmasının önlenmesi için Mısır Darphanesi'nde pârenin eski pâre gibi çubuk tabir olunan sikke ile sikkelenmeyip, tuğralı altın gibi rakkas tabir olunan alet ile darp olunması emredilmiştir. Ayrıca örnek olarak gönderilen sikkeler yıpranmış olduğundan, İstanbul Darphanesi'nden yeniden örnek sikkeler gönderilinceye kadar, halk arasında tedavüle yetecek miktarda onarılması mümkün olan pârelerin onarılması emredilmiş ve bu iş için Kahire sakinlerinden Abdullah adında biri sikkeken tayin edilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.4/15/32-33/64).

Mısır Darphanesi'nde darp edilen pârenin gümüşü; yabancı paralardan sivilya, tokad ve kara guruşun eritilmesiyle elde ediliyordu. Pârenin kırpık ve ayarının düşük olması bu paraların rayicini yükseltiyor; ayrıca Mısır'da simkeşlerin sayılarının artması Mısır Darphanesi'nin gümüş bulamamasına sebep oluyordu. 1726 yılı Ağustos

ayının sonlarında Mısır valisine ve Mısır Darphanesi nazırına hitaben gönderilen bir fermanında; pârenin İstanbul Darphanesi'nde olduğu gibi 60 ayarında darp edilmesi emredildiği halde; Mısır'ın ileri gelenleri Mısır'da sivilya gurusu 70 pâreye rayiç olduğundan, pârenin 60 ayarında darp edilmesi durumunda zarar edileceği, sivilya 66 pâreye rayiç olsa bile zarar edileceğini ve pârenin 56,5 ayarı üzere darp edilmesine izin verilmesini talep etmişlerdir. Ancak İstanbul'daki yetkililer, sivilya gurusunun 60 pâreye rayiç olması gerekirken, Mısır Darphanesi sahib-i ayarı maktul Davud'un darp ettiği pâreleri aşırı derecede ayarı düşük darp ettiği için sivilyanın rayicinin arttığını, bu nedenle sivilyanın 60 pâreye rayiç olmasını, pârenin 60 ayarında ve rakkas ile darp edilip, etrafının düzgün ve yuvarlak olmasını emretmişlerdir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/140/276/683). 1729 yılı Mart ayı başlarında Mısır Valisi Vezir Ebubekir Paşa'ya hitaben gönderilen bir fermanında, Mısır Darphanesi'nde darp edilen tuğrasız yassı ve etrafı düzgün olmayan pâreler olup, tuğralı pârenin etrafı ise yuvarlak ve düzgün olduğundan etrafının mikraz (makas) ile kesilmesinin mümkün olmadığı ve Mısır Darphanesi'nde de Darphane-i Amire'deki gibi pâre darp edilmesi emredilmiştir. Ayrıca öteden beri Mısır Darphanesi'nde kesilen pârenin gümüşünün keferle sikkeleriyle damgalı paralardan oluştuğu, bunlardan 8,5 dirhem bir denk gelir sivilya 186 akçe, 9 dirhem gelir kara gurusu 181 akçe ve 7 dirhem 2,5 kırat gelir tokad 137 akçeye alınıp verilir iken, zikrolunan paraları tüccar taifesi değerlerinden ziyadeye alıp verdiklerinden başka Mısır diyarında eskiden beri simkeşlik sanatını 15-20 kişi yapar iken, bir iki seneden beri 40-50 kişiye çıktığı, bunlar gümüşe ihtiyaç duyduğundan keferle sikkelerini değerlerinden ziyade aldıkları, bu nedenle Mısır Darphanesi'nin pâre darp etmek için gümüş bulamadığı söylendikten sonra, keferle sikkelerinin değerinden ziyadeye alınıp verilmemesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.4/41/84-85/190). Aynı yılın Aralık ayının sonlarında Mısır Valisine hitaben gönderilen bir fermanında ise; eskiden İstanbul Nazırı olan Mustafa ve sahib-i ayar olan Kaşıkçı Abdî'nin Mısır Darphanesi'nde görevlendirildikleri ve bundan sonra Mısır Darphanesi'nde darp olunan ve 110 pâre rayici olan zencerekli altın darbu yasaklanıp, yerine İstanbul Darphanesi'nde darp olunan 400 akçe rayici olan ve her 100 adedi 110 dirhem Rumi gelmek üzere saf altından 24 kırat ayarında altın ve yine eskiden olduğu gibi 60 ayarında olup, her 1000 adedi 200 dirhem Rumi gelmek, etrafı düzgün ve yuvarlak olmak şartıyla cedid pâre darp edilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.4/36/74-75/168).

Altın paranın tağşişi ve ayarının düşürülmesi ilk olarak 17. yüzyılın sonunda meydana gelmiştir. II. Mustafa zamanında (1695-1703) altınların ayarı binde 944'e kadar düşürülmüştür. Fakat bu süre içinde altının veznine hiç dokunulmamıştır. Altın hep Venedik duka'sının vezninde 3,559 gr. ağırlığında darp edilmiştir. Yalnız 17. yüzyılın sonunda Tebrizi ağırlık ölçüleri terk edilip, Rumi denilen ölçüler kabul edildiğinden altının vezni yeni ölçüler cinsinden ifade edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed zamanında 100 miskal saf altından 129 sikke şeklinde ifade edilen altının ağırlığı, 17. yüzyılın sonunda Rumi ağırlık ölçüleriyle 110 dirhemden 100 sikke şeklinde tarif edilmeye başlanmıştır (Sahillioğlu 1958: 115).

Mısır Darphanesi'nde, İstanbul Darphanesi'nden daha düşük ayarda altın para darp edilmesi, İstanbul'da darp edilen altınların eritilerek, Mısır'a kaçırılmasına sebep oluyordu. İstanbul altınları ile Mısır altınlarını ayırt edebilmek için altın standardı defalarca değiştirilmiş ve her seferinde yeni bir adla tedavüle çıkarılmıştır. Fakat hiçbir zaman Mısır ile İstanbul altını aynı ayarda basılamamıştır (Sahillioğlu 1978: 20). Tuğralı altınların kırılması üzerine 1706 yılında tuğralı altına ufak bir ilave yapılarak, her iki yüzü zincirle çerçevelendi. Bu nedenle bu altın

“zincirli ve tuğralı altın”, “zincirli altın” veya “zincirli” adıyla anılmıştır. Fakat tuğralıdan farklı olmadığı için uzun süre ikisi ayırt edilememiştir (Sahillioğlu 1965: 112)²⁸. 1707 yılının Mart ayının sonlarında Mısır valisine, kadısına, defterdarına, ümerasına ve yedi ocak zabıtlarına hitaben gönderilen bir fermanda; eşrefi cedidin her 100 tanesi 115 dirhem Mısri ki 110 dirhem Rumi olmak üzere 106 dirhem su altınına 4 dirhem ayar katılarak 23 kırat darp edilirken, halk arasında bulunan Mısri eşrefi altının 108,5 dirhem geldiği, ayarı ise 23 kırat olması gerekirken 19,5 kırat olduğu bu şekilde Mısır hazinesi ve Haremeyn-i Şerifeyn sürrelerinin eksikliğine, halk arasındaki alışverişlerin bozulmasına ve alışverişlerde kabul edilmemesine sebep olduğu; Mısır Darphanesi’nin eskiden beri düzgün çalıştığından diğer taşra darphaneleri kapatıldığı halde onun kapatılmadığı belirtildikten sonra, İstanbul Darphanesi’ndeki ayarda eşrefi cedidin darp edilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/125/1076; A.DVNS. MHM. d.115/132/1126). 1712 yılında İstanbul’da darp olunan zincirli ve tuğralı altının (cedid eşrefi) 100 adedi 110 dirhem olup, her miskali 23 kırat halis altın ve her 100 altında 106 dirhem halis altın olduğu 4 dirhem ayar (başka madenler) olduğu; ancak Mısır Darphanesi’nde darp edilen altınlar eritildiğinde 20 kırat darp edildiği ve her 100 altında 91,5 dirhem halis altın, 18,5 dirhemi ayar olduğu anlaşılmıştır (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/57/111/242). 1709 yılında Mısır Darphanesi ile İstanbul Darphanesi’nde darp edilen zincirli ve tuğralı altınlar arasında 2 dirhem 1 kırat fark olduğu ve her bir altında 6 akçe ve her 100 altında 5 guruş fark olduğu tespit edilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/17/67). 1718 yılı Kasım ayının başlarında İstanbul Darphanesi Nazırı Süleyman’a hitaben gönderilen bir fermanda bilirkişiler ile müzakere olunmuş; buna göre altın ve gümüşü Mısır ve İran’a götüren tüccar mademki engellenemiyor, o halde altın ve gümüşün kıymetlerinden fazlaya alınıp verilmesinin engellenmesine karar verilmiştir. Halis gümüşün her dirhemi 20 sağ akçeye, 24 kırat gelen halis su altınını 470 sağ akçeye bezirgânların Darphane-i Amire’ye vermesi, altın ve gümüşün bu fiyat üzere satılması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/136/266/1128)²⁹. 13 Nisan 1719’da Mısır Valisi Ali Paşa, Mısır Darphanesi’nde eskiden beri 16-18 kırat ayarında altın darp edildiğini, eminlerin darphane için yıllık küşufiye (iltizam bedeli) olarak 45 kese (22.500 guruş) ödediklerini, kendisi emr-i hümayuna muhalefet etmemek isteğiyle 23 kırat ayarında zincirli altın darbında ısrar edince, darphane eminleri masrafları çıkaramayacaklarını bildirerek, 22 kırat altın darbına izin verilmediği takdirde Mısır gelir fazlasından 45 kese düşülmek suretiyle darphanenin kapatılmasını talep etmiştir (Sahillioğlu 1965: 114)³⁰. Bu talep üzerine 22 kırat zincirli altın darbına izin verilmiştir (BOA, C.DRB. nr.46/2287). Ağustos 1724 tarihinde Mısır Darphanesi yetkilileri, darphanenin gelirini artırmak için, darphaneçilerin altın ve pârenin ayarını düşürerek altının miskalini İstanbul’da takdir edilen fiyatın 30-40 akçe fazlasıyla, gümüşü de 3 akçe fazlasıyla 24 akçeye İstanbul piyasasından toplattığı gibi 375 akçeye tedavül eden yaldız 420, 360 akçeye tedavül eden Mısır altınını 380-390 ve 400 akçe rayici olan *cedid İstanbul (fındık)* altınını da 450 akçeye satın alıyordu. Darp ettiği altınları da mağşuş olmaları sebebiyle 110 pâreye rayiç olması

²⁸ Haziran 1707 tarihli Edirne, Bursa, İzmir ve Sakız’a gönderilen bir fermanda; sikke-i hümayun ile damgalanmış olan Mısri şerifi altın (tuğralı altın) darp olunduğunda vezni tam ve ayarı düzgün iken zamanla etrafı kırılıp şimdi halkta olan şerifi altının çoğunun vezin ve ayarının eksik olduğu ve miri için alınmaması, halk arasında dahi geçmemesi emredilmiştir. BOA, A.DVNS. MHM. d.115/163/322/1383-1386; Sahillioğlu 1965: 112.

²⁹ Bu fermanın bir sureti simkeşhane eminine gönderilmiştir. BOA, A.DVNS. MHM. d.127/136/267/1129.

³⁰ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Kasım 1719’da darp edilen bu altının 24 kırat halisü’l ayar ufak kıta zincirli fındık altın olduğunu ve rayicinin 3 guruş 1 rub olduğunu söylemektedir. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa 2001: 909.

gerekirken 107 pâreye satıyordu. Bu nedenle tüccarlar daha fazla kazanmak için ellerine geçen sağ altın ve gümüş paraları biriktirip Mısır'a gönderiyordu (Sahillioğlu 1965: 115).

Mısır'ın merkezden uzak olması, Mısır valilerinin emirlere uymaması, altın ve gümüşün yüzyıllardan beri doğuya akmaya eğilimli olması ve Osmanlı Devleti'nin, doğuya kaçan altınları Mısır'da tutmak istemesi bu darphanenin kapatılmasını engellemiştir. Mısır Darphanesi'nin vezni ve ayarı tam para darp etmesini sağlamak için pek çok yola başvurulmuştur. 1709 yılında Mısır valilerinin oturdukları saray içine yeni bir darphane binası yapılmış, darphane çalışanlarının askerlikle ilişkisi olmayan kişilerden seçilmesi emredilmiş ve bu iş için 1708 yılı irsaliyesinden 15 kese akçe ayrılmıştır (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/20/75; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/20/74). 1720 yılı Eylül ayında İstanbul Darphanesi nazırı olanların her birinin zamanında kesilen sikkelerin üzerine birer alâmet konulması ve Mısır Darphanesi'nde darp edilen akçenin dahi noksanı olursa, hangi vali zamanında darp edildiği bilineceğinden o valinin hakkından gelmek üzere İstanbul'dan Mısır'a ismine işaret olmak üzere alâmet-i mahsûsasıyla örnek sikkeler gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/24/44/115; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/24/44/116; A.DVNS. MSR. MHM. d.3/46/88/245; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/100/198-200/448; Sahillioğlu 1965: 113-114).

Tablo 2. Altın Paraların Ayarı ve Rayici (1707-1730)

Tarih	Tedavülde olan altın paralar	Ayarı (kırat)	Rayici (akçe)
1707 ³¹	Cedit eşrefi	23	-
1709 ³²	Cedit eşrefi (Zencerelü, zencerekli altın) Tuğralı altın	23 -	300 -
1712 ³³	Zencerekli altın Tuğralı altın	23 -	300 -
1716 ³⁴	Zincirli tuğralı fındık altını (Cedit İstanbul altını)	24	360
1717 ³⁵	Cedit altın	24	360
	Mısır zincirli altını	23	315
	İstanbul zincirli altın	-	300
	İstanbul tuğralı altın	-	320
1718 ³⁶	Zencerekli Mısır altını	23	320
1718 ³⁷	Zencerekli ve tuğralı İstanbul altını	-	390
	Venedik Yıldız altını	-	360
	Macar altını	-	330
1719 ³⁸	Cedit tuğralı İstanbul altını (Zincirli fındık altını) ³⁹	-	390
	Zencerekli Mısır altını	24	330
	Tuğralı Mısır altını	-	315
	Venedik yıldız altını	-	375
1720 ⁴⁰	Macar altını	-	360
	Zencereklü Mısır altını	22	330

³¹ BOA, A.DVNS. MHM. d.115/125/1076.

³² BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/17/67; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/20/37/73.

³³ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/57/111/242.

³⁴ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/100-101/198-199/448. Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi 2013: 981; Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi 2009: 318.

³⁵ TS.MA.d.6045.

³⁶ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/130-131/258-260/579.

³⁷ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.127/149/293/1287; Ankara ŞS./93/79/332.

³⁸ BOA, A.DVNS. MHM. d.129/74/144/533; BOA, A.DVNS. MHM. d.129/74/144/534.

³⁹ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa 2001: 909.

⁴⁰ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/24/115; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/24/116.

III. Ahmed Döneminde Paranın Durumu

1720 ⁴¹	Cedid tuğralı İstanbul altını Tuğralı Mısır altını Venedik yıldız altını Macar altını	- - - -	390 315 375 360
1721 ⁴²	Zencereklü Mısır altını	22	330
1721 ⁴³	Cedid tuğralı İstanbul altını Tuğralı Mısır altını Venedik yıldız altını Macar altını	- - - -	390 315 375 360
1722 ⁴⁴	Cedid tuğralı İstanbul altını Zencereklü Mısır altını Tuğralı Mısır altını Venedik yıldız altını Macar altını	- - - - -	390 330 315 375 360
1723 ⁴⁵	Zencereklü Mısır altını	22	330
1723 ⁴⁶	Cedid tuğralı İstanbul altını Tuğralı Mısır altını Yıldız altını Macar altını	24 - - -	400 315 375 360
1724 ⁴⁷	Zencereklü altın (Müdevver zincirli İstanbul altını) Zencereklü Mısır altını Venedik yıldız altını Tuğralı Mısır altını Macar altını	24 - - - -	400 330 375 315 360
1725 ⁴⁸	Cedid tuğralı İstanbul altını Zencereklü Mısır altını Tuğralı Mısır altını Yıldız altını Macar altını	- - - - -	400 330 315 375 360
1726 ⁴⁹	Cedid zencereklü altını	24	360
1726 ⁵⁰	Cedid tuğralı İstanbul altını Zencereklü Mısır altını Tuğralı Mısır altını Yıldız altını Macar altını	- - - - -	400 330 315 375 360
1727 ⁵¹	Tuğralı İstanbul altını Cedid tuğralı İstanbul altını Zencereklü Mısır altını Tuğralı Mısır altını Yıldız altını Macar altını	- - - - - -	360 400 330 315 385 380
1728 ⁵²	Tuğralı İstanbul altını Cedid tuğralı İstanbul altını Zencereklü Mısır altını Tuğralı Mısır altını	- - - -	360 400 330 315

⁴¹ Ankara ŞS./99/98/188/576; Ankara ŞS./99/97/187/575.

⁴² BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/46/245.

⁴³ Ankara ŞS./99/98/188/576; Ankara ŞS./99/97/187/575.

⁴⁴ Ankara ŞS./99/98/188/576; Ankara ŞS./99/97/187/575.

⁴⁵ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/73/143/376; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/79/154/394.

⁴⁶ Ankara ŞS./99/98/188/576; Ankara ŞS./99/97/187/575.

⁴⁷ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/91/178-180/446; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3/94/184-185/453-454; BOA, A.DVNS. MHM. d.131/234/458/1411.

⁴⁸ BOA, A.DVNS. MHM. d.134/185/364/1251; BOA, A.DVNS. MHM. d.135/19/32/177; Ankara ŞS./104/74/382; Kayseri ŞS./48/9/1/2.

⁴⁹ BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/101/448.

⁵⁰ BOA, A.DVNS. MHM. d.134/185/364/1251.

⁵¹ BOA, A.DVNS. MHM. d.134/185/364/1251.

⁵² BOA, A.DVNS. MHM. d.136/29/49-50/160.

	Yaldız altını	-	385
	Macar altını	-	380
1729 ⁵³	Tuğralı İstanbul altını	-	360
	Cedid tuğralı İstanbul altını	-	400
	Zencireklü Mısır altını	-	330
	Tuğralı Mısır altını	-	315
	Yaldız altını	-	385
	Macar altını	-	380
1730 ⁵⁴	Tuğralı İstanbul altını	-	360
	Cedid tuğralı İstanbul altını	-	400
	Zencireklü Mısır altını	-	330
	Tuğralı Mısır altını	-	315
	Yaldız altını	-	385
	Macar altını	-	380

Altın paralar resmîyette 24, 23 veya 22 kırat darp edilmiştir. Kırat; orta büyüklükte beş arpa ağırlığında olan ve kuyumcular arasında kullanılan miskalin 24'te biri kadar bir ağırlık ölçüsüdür (Devellioğlu 2007: 516). Miskal ise 24 kıratlık ağırlık ölçüsüdür (Devellioğlu 2007: 653). Kırat altının saflığını ölçmek için kullanılan bir terimdir. 24 kırat (ayar) altına saf altın veya %100 altın denir. 23 kırat altının içinde 1 kırat, 22 kırat altının içinde ise 2 kırat başka maden vardır. III. Ahmed döneminde altının rayicinde pek bir değişiklik yapılmamakla birlikte sahihleri ile sahtelerini ayırt edebilmek için ayarı ve ismi devamlı değiştirilmiştir. Bu durum altın paralarda karışıklığa sebep olmuştur (bkz. Tablo 2).

III. Ahmed döneminin sonlarına doğru İran'dan alınan Tebriz, Revan ve Tiflis'te birer darphane açılmıştır. Bu darphaneler daha çok mahallinde mevcut olan sikkelerin değiştirilmesi için kurulmuştur. Bunlar tedavüldeki İran paralarını eritmek için potaya koymadan ısıtarak, Osmanlı damgası vurmak suretiyle faaliyet göstermişlerdir (Sahillioğlu 1965: 104). Bu paralardan biri *Abbasi'*dir. 1725 yılında İran (Acem) sikkesiyle damgalanmış olan *Abbasi'*nin vezni tam olanlarının nakışının yok edilmesi için üzerlerine sikke-i hümayun darp olunup, 16 pâreye rayiç ve vezni eksik olanları sikke-i hümayun ile damgalanmayıp, vezni tam 7 denk olan, 16 pâre ve onun nisfî 8 pâreye ve onun nisfî 4 pâreye rayiç olmak üzere *sultani*⁵⁵ darp edilmesi emredilmiştir (Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi 2013: 1456, 1469-1470; BOA, A.DVNS. MHM. d.132/199/394/1461; BOA, A.DVNS. MHM. d.133/13/22/79-81; Sahillioğlu 1965: 104)⁵⁶. Tiflis ve Revan Darphanesi'nde ise ayarı düşük altın para darp edildiği görülmektedir. Kasım 1725 tarihli bir fermana; Tiflis Darphanesi'nde cedid zincirli altın darp

⁵³ BOA, A.DVNS. MHM. d.136/29/49-50/160.

⁵⁴ BOA, A.DVNS. MHM. d.136/198/385/1666.

⁵⁵ Fatih Sultan Mehmed zamanında *Venedik duka's*ının modeline göre aynı vezni ve ayarda ilk Osmanlı altını olan "*sultani* (*sultaniyye*)" darp edilmiştir. 17. yüzyılda "*sultani*" yerine "*şerifi*" ismi, 1697 tarihinden itibaren ise şerifinin yerine "*eşrefi*" ismi kullanılmaya başlanmıştır. Sahillioğlu 1965: 2; Sahillioğlu 1958: 110-111; Sahillioğlu 1989b: 72; Defterdar Sarı Mehmed Paşa 1995: 608.

⁵⁶ Aralık 1725 tarihli bir fermana Tiflis Darphanesi'nde darp olunan "*zencireklü altunlardan birkaç danesi ibadi nasda tedâvül eyleyerek Âsitane-i Sa'âdetime gelüb nazar olundukda devresi mevzûn ve müdevver olunub zenciresi dahi perişan ve nâhemvâr olduğundan gayri...*" "*sikke-i hümayûnumun nakış ve hattı bir hoşça çıkmayub...*" bundan sonra bu çeşit düzgün olmayan altın ve sultani kat' olunmaması emredilmiştir. Bu fermanın bir sureti Revan ve Tebriz Darphanelerine de gönderilmiştir. BOA, A.DVNS. MHM. d.133/30/55/205; Eylül 1729 tarihli Bağdad, Tebriz, Hemedan, Gence, Revan, Tiflis ve Kirmanşah'a gönderilen bir fermana İran sikkelerinin tedavülden kaldırılması ve sikke-i hümayun ile damgalı olan paraların yayılması için herkesin elinde bulunan Abbasilerden vezinleri tam olanlarının üzerindeki İran sikkesinin nakışının silinmesi için Tebriz, Tiflis ve Revan darphanelerine götürmeleri ve sikke-i hümayun darp edilmesi ve bundan sonra "*Abbasilerin*" *sultani* adıyla isimlendirilmesi ve etraftan gelen *selimilerden* dahi yeni baştan sultaniler darp edilmesi; mağuş ve maksus olmayıp vezni tam olan sultanilerin her bir adedinin 16'şar pâreye ve onun nisfî 8 pâreye ve onun nisfî 4'er pâreye alınıp verilmesi ferman buyrulmuştur. BOA, A.DVNS. MHM. d.135/226/447/1613-1619.

olduğunda her biri 24 kırat halis altın olup ve her 100 adedi 110 dirhem gelmek ve her biri 400 akçeye rayiç olmak üzere nizam verilmişken, darphane emininin mağşuş (saf olmayan, ayarı düşük) altın darp ettiği öğrenilmiş ve altının vezin ile ayarının noksan olmaması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.133/13/22/79). 2 Şubat 1728 tarihli bir belgede ise Revan Darphanesi'nde darp olunan 24 kırat ayarında cedit altının 20 kırat ayarında darp edildiği ve mağşuş olduğu anlaşıldığından, bundan böyle 24 kırat ayarında *selimi* darp edilmesi ve cedit altın darbinin yasaklandığı bildirilmiştir. Aynı şekilde Tebriz ve Tiflis darphanelerinde de cedit altın darbu yasaklanmıştır (BOA, C.DRB. nr.45/2203).

2.2. Kalpazanlık Faaliyetleri

Her dönemde olduğu gibi III. Ahmed döneminde de kalpazanlık faaliyetlerinin devam ettiği, piyasada bol miktarda kırkık, züyuf, mağşuş, kalp ve maksus pâre, akçe ve altın para olduğu, devletin bunları yasakladığı görülüyor. Kalpazanlık faaliyetleri daha çok Rumeli, İstanbul ve Edirne taraflarında yapılmakla birlikte Kudüs ve Bozcaada'da da yapılmıştır. 1708 yılında Kudüs sakinlerinden Halil adında biri kalp akçe, 1710'da ise Bozcaada sakinlerinden Halil Efendi'nin kalp zolota darp ettiği tespit edilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/313/2720; BOA, A.DVNS. MHM. d.116/172/1403). Eylül 1713 tarihli bir fermada; Yediyol ağzında Balık Pazarı civarında bir Ermeni'nin koynunda bir miktar züyuf akçe ile altın kırıntısı bulunmuş ve bu Ermeni Tersane-i Amire'de küreğe konulmuştur (BOA, A.DVNS. MHM. d.121/20/35/138). Ağustos 1714 tarihli bir fermana göre Mezakiye, Behaliste ve İlbasan'da kalp para basan zimmiler olduğu tespit edilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.122/72/138/401). 1715'de İstanbul ve Edirne'de bazı kimselerin elinde kızıl ve kırkık pâre bulunmuş; kalp ve kırkık tuğralı altın, pâre, zolota ve züyuf akçenin yasak olduğu, bu tür paralar her kimde bulunur ise el konulması ve sahibinin hapsedilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.123/17/128; BOA, A.DVNS. MHM. d.123/17/132-133). Mayıs 1718 tarihli bir fermada; İstanbul'da kalpazan taifesinden kallâbcı ve tâkıyyeci Bektaş, Derviş Mustafa ve Kâfir Hacı ile Kumkapı civarında sakin Hakkâk Mehmed Efendi demekle meşhur kalpazanlar sikke ve sikke aletleriyle yakalanmışlar ve mevcut olan kalp akçe, pâre vs. yi teneke ve kurşun aletleri ile darp ettiklerini itiraf ettiklerinden, bu kalpazanların katledilmeleri ve kalpazan aletlerinin üzerlerine konulması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/61/116/452).

Sipahiler, devlet görevlileri ve kalpazanların yakalanması için gönderilen görevlilerin dahi kalpazanlık işlerine karıştıkları görülmektedir. 1704 yılında Rumeli valisine gönderilen bir mektupta Behište Kazası'na bağlı Siyka Zaimi Halil adlı sipahinin Nakoviç Köyü'ne 50 atlı ile gelip, zorla yedi kuyumcuya cedit zolota darp ettirdiği bildirilmiş ve Halil ile bu yedi kalpazanın yakalanıp kaleye hapsedilmeleri istenmiştir. Bunların yakalanması için gönderilen Mübaşir Abdi'nin yanında kalp akçe ile sikke olduğu ve bu kalpazanların akçelerini aldığı, bu nedenle Abdi'nin de hapsedildiği bildirilmiş ve Abdi ile adı geçen kalpazanların İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir (*Sadaret Yazışmalarını Hâvî Bir Münşeât Mecmuası* 2015: 517). 1707 yılının mayıs ayı ortalarına ait bir fermada Arnavud taifesinden bazıları 80.000 miktarı kalp akçeyi dağıtmak üzere iken yakalanmışlar; ancak subaşı para karşılığında bunları serbest bıraktığından, subaşının yakalanarak Divan'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/155/1305). 1716 yılı Temmuz ayının sonlarında gönderilen bir fermada İstanbul'da Üsküplü Cami hatibi olan ve bu yıl hac edenlerle birlikte giden Seyyid Tahir'in yanında 2000 adet altın ve bir miktar

kalp akçe bulunduğundan, yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.124/11/50).

Yasak olmasına karşın devlet içinde dahi züyuf akçe kullanımı önlenememiştir. Mesela 1712 Haziran ayında Halep ve Şam'da bazı vakıflardan alınan sürreler kapalı sandıklar içinde Medine'ye gönderilmiş; ancak bu sandıklar Medine'de açıldığında içinde züyuf akçe olduğu görülmüştür (BOA, C.EV. nr.455/23017). 1714 yılının Eylül ayında Belgrad Kalesi süvari ve piyade askerlerinin ulûfeleri züyuf akçe ile ödendiğinden konunun araştırılması istenmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.122/82/469). 22 Ağustos 1718 tarihine mahsup olmak üzere Ankara cizyesi malından mevâcib için tahsili ferman olunan 10.000 guruşun tahsili ve Hazine-i Amire'ye teslimi için bundan önce tayin olunan el-Hac Ahmed Çavuş, cizyedârın Venedik altınını 125 pâreye, Engürüs altınını 110 pâreye, Mısır zincirlesini 4 zolotaya, züyuf ve cırık teklifi ile bir gün evvel tahsili istenilen miktarın geciktirilmesine ve yokluğuna sebep olduğunu bildirmiştir. Veznederbaşı Hasan, Hazine-i Amire'ye alınan akçenin, Venedik altını 3 guruşa, zincirli altın 4 zolotaya, Mısır altını 105 pâreye, cedid zolota 80 akçeye alına geldiğini bildirmekle; zikrolunan meblağın Hazine-i Amire'ye alındığı üzere bir gün evvel cizyedârdan tahsil edilmesi emredilmiştir (Ankara ŞS./93/79/332). Tahsildar, cizyedâr ve emninlerin sağ akçeyi züyuf ve kesik pâre ile değiştirdikleri anlaşıldığından, uyarılmışlardır. Ayrıca züyuf akçe ve kırkık pâre kabul etmemeleri emredilmiştir. 9 Aralık 1704'de avâriz ve nüzül tahsildarları, cizyedârlar ve mukata'a emninlerinin reayadan tahsil ettikleri akçeleri Hazine-i Amire'ye alındığı üzere diledikleri altın, guruş, zolota ve sağ pâre alıp havale olunan mahallere dahi o günkü rayice göre pak akçe vermeleri gerekirken daha fazla mal kazanmak sevdasına düşüp aldıkları sağ akçeyi züyuf ve kesik pâre ile eksik vezin ve ayarlı altına değiştirmemeleri ve havale olunan yerler halkına bu şekilde eziyet etmemeleri emredilmiştir (Konya ŞS./41/2/2/1). 1715 yılına mahsup olmak üzere Akşehir, Konya, Beğşehir ve İç İl sancaklarında avâriz ve nüzül tahsiline memur olan tahsildarın eline verilen tahsil emrinde yazılı olduğu üzere "*vilâyetimizde geçen akçe cırık ve sümündür*" diyerek züyuf ve kırkık akçe teklif ettiklerinde kabul edilmemesi, vakti zamanıyla pak akçe olmak üzere tamamen tahsil edilip, kanun üzere toplanması ferman olunmuştur (Konya ŞS./45/152/269/3).

Sarrafların darphaneye vermeye yükümlü oldukları gümüşü başka yerlere verdikleri, piyasaya kalp ve züyuf akçe sürdükleri; resmi sarraf ve gümüşçülerin dışında, bazı kimselerin gizli sarraflık ettikleri ve piyasaya kalp ve züyuf sikke sürenlerin daha çok bunlardan olduğu görülmektedir. 1706 yılında Edirne'de bazı yeniçeri ve mehterlerin köşe başlarında oturup, sarraflık ettikleri ve ahaliye Arnavud işi kalp zolota verdikleri ve eşrefi altını noksaniyle aldıkları tespit edilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/53/413). Şubat 1719 tarihli bir fermanla; sarraflar hisselerine isabet eden gümüşü aydan aya Darphane-i Amire'ye vermek, halkın sarraf dükkânına bozmaya getirdikleri akçelerin bedelini rayiç akçe verip, kalp ve züyuf akçe vermemek, halktan aldıkları kalp ve züyuf akçeyi piyasaya sürmeyip darphaneye teslim etmek ve tedarik ettikleri gümüş ve altını kuyumcular, koltukçular, kalpazanlar ve taşra götürücülere vermemek üzere ferman verilmiş ve her kim bu emre uymazsa cezalandırılması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/163/1437). 1714 tarihli bir fermanla; Darphane-i Amire'ye tayin olunan sarraflar ve gümüşçülerin toplam elli kişi olduğu ve bunlardan başka bir ferden gizli ve açık sarraflık etmeleri karışıklığa ve düzensizliğe sebep olduğundan, defalarca ferman gönderildiği, ancak hâlâ çarşı ve pazarın mümtaz yerlerinde ekmekçi ve esnaf taifesinden Müslüman, kefer ve Yahudilerden bazıları sarraflık etmek için önlerine ekmek, sabun ve yanlarına birer akçe tahtası, dirhem, terazi ve vezne koyup, gelen gümüş ve altınları

ticaret için kendileri alıp, gizli ve açık, bazısını noksan kıymet ile ve bazısını Darphane-i Amire’de alındığından ziyadeye alıp, diledikleri mahallere ve taşraya götürüp sattıkları ve darphaneye götürmediklerinden başka çoğunlukla kalp ve züyuf sikke piyasaya sürenler böyle meçhul sarraflık edenlerden meydana gelmekle darphanenin nizamına ve halkın alışverişine zarar verdiklerinden böyle kimselere sarraflık ettirilmemesi emredilmiştir (BOA, MAD. d.01673/44-45/205-206).

2.3. Gümüş ve Altının Dışarıya Kaçırılması

Altın ve gümüş dışarıya çıkarılması yasak olan mallardandır (Akdağ 1999: 33). Devlet tarih boyunca bu malların dışarıya çıkarılmalarını yasaklamışsa da buna engel olamamıştır. Nitekim III. Ahmed döneminde 1715’den 1722 yılına kadar yoğun olarak altın ve gümüşün başta İran ve Mısır olmak üzere Venedik’e kaçırıldığı, devletin ise buna engel olamadığı, iskele ve gümrüklere gönderdiği çok sayıdaki fermanan anlaşılmaktadır.

1715 tarihli bir fermana; bazı esnaf taifesinin Darphane-i Amire’ye getirecekleri gümüş ve altını Mısır, İran vs. yerlere giden kimselere yüksek fiyat ile gizlice satmalarıyla Darphane-i Amire’nin gelirinin azaldığı ve bu şekilde hareket edenlerin ellerinde olan gümüş ve altının Darphane-i Amire’ye gönderilmesi ve kendilerinin hapsedilerek cezalarının verilmesi emredilmiştir (BOA, MAD. d.01673/36). 1718 yılı Kasım ayı ortalarında İstanbul gümrük eminine, Boğazkesen ve Kavak Hisarları dizdarlarına gönderilen bir fermana memlekette hâsıl olan altın ve gümüşü bazı tüccarların toplayıp, Erzurum, Gümüşhane, Kili, İsmail, Selanik, İzmir ve Payas iskeleleri ile İstanbul ve Tokat’tan İran diyarına vs. yerlere götürdükleri, sikke-i hümayun ile damgalı (meskûk) paraları dahi fermana belirtilen rayiçlerinden fazlaya verip, daha fazla kâr etmek için başka diyarlara götürdükleri ve memlekette altın ve gümüş yokluğuna sebep oldukları bu nedenle bu tüccarların engellenmesi, iskele ve ticaret yerlerine geldiklerinde yoklanmaları (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/133/261/1095-1105); 1718 yılı Kasım ayının sonlarında gönderilen fermana ise Gümüşhane’de hasıl olan gümüşün dahi İran bezirgânlarına verildiği, bu durumun memlekette altın ve gümüş yokluğuna sebep olduğu; ayrıca kara gurus, esedi gurus, dukad (tokad), polye, birshançer, lipur-ı kebir ve sagir, kefere zolotası, sülüs, dinarun ve kabasakal vs. yabancı paraların da başka diyarlara götürüldüğünün tespit edildiği; altın ve gümüşün başka yerlere götürülmesine kesinlikle izin verilmemesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/142/278/1228-1238; BOA, A.DVNS. MHM. d.127/142/278/1239). 1718 yılı Aralık ayının sonunda Gelibolu naibine ve Gelibolu gümrük emini ile Rodoscuk naibi ve gümrük eminine gönderilen bir fermana; kefere sikkesiyle damgalı olan sivilya, dukad, esedi, kara gurus ve polye Darphane-i Amire’ye gelecek gümüşlerden olup adı geçen paralarda olan halis gümüşün her bir dirhemi 20’şer sağ akçeye alınıp satılması lâzım iken Yenişehir Fenar’da ziyadeye alınıp satıldığı ve İran ile Mısır’a gitmek üzere Gelibolu (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/149/293/1285-1286) ve Tekfur Dağı (Tekirdağ) iskelelerine götürüldüğü haber alındığından; Yenişehir Fenar kadısı, vilayet ayanı ve iş erlerine hitaben gönderilen fermana tedavüldeki paraların ziyadeye alınıp, verilmemesi ve bu paraların dışarıya çıkarılmaması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/149/293/1287).

Dışarı çıkarılması yasak olan külçe altın ve gümüştü; damgalı paranın ise ticaret için dışarı götürülmesi serbestti. Ancak bu kurala uyulmadığından 1719 yılında gümrüklere yeniden ferman gönderilmiştir. 1719 yılının Ocak ayı başlarında İzmir kadısına ve İzmir gümrük eminine gönderilen bir fermana altın ve gümüş yasağı nedeniyle

penbe, yapağı ve bal mumu gelmeyip, bu takdirde gümrük malına zarar geleceği açık olduğu ve dışarı götürülmesi yasak olan külçe altın ile gümüş olup, damgalı paranın ticaret için götürülmesine müdahale edilmemesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/151/296/1312). Aynı yılın Ocak ayı sonlarında gönderilen bir fermanda külçe altın ve gümüş götürmeyi kâr bilen tüccarların engellenmesi, diğer tüccarların ise getirip götürdükleri damgalı sahih paralarına müdahale edilmemesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/156/306/1350; BOA, A.DVNS. MHM. d.127/156/307/1352). Şubat ayı ortalarında ise Erzurum valisine, monlasına, gümrük emini ve gümrük nazırına gönderilen bir fermanda; hâlâ İran zimmileri ve başka bazı kimseler o taraflara altın ve gümüş götürmekle, bu şekilde altın ve gümüş götürmek yasaklanmış iken gümrük malı azalır bahanesiyle izin verilmemesi; Frengi altınını 125 pâre ve Macar altınını 119 pâre ile ve dahi ziyade ile toplamalarının yasaklanması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/171/337/1499). Aynı fermanın bir sureti Halep, İzmir, Tokat, Trabzon, Selanik, Kili, İsmail, Akdeniz Boğazları, Sultaniye, Sultan Hisarı, Sakız, Bozcaada ve Midilli'ye de gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/161/317/1399). 1720 yılının Nisan ayı ortalarında gönderilen bir fermanda; Varna İskeleyi ve civarındaki iskelelerde Anadolu tarafına gelip-giden bezirgânların yoklanıp kefere sikkesiyle damgalı paralar ile külçe altın ve gümüş bulunursa sahibiyile birlikte İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.129/123/242/927). Yine aynı tarihte, Selanik ve Yenişehir havalisinde panayır ve bazı yerlerde bezirgânların değerleriyle altın ve gümüş satın alarak, Darphane-i Amire'ye getirirler iken, bundan önce evâmir-i şerife ile yeniden paraların ve altın ile gümüşün değerleri tespit edilmiş, o günden beri adı geçen yerlerde altın ve gümüşün değer kıymetlerinden fazlaya İran tüccarına satıldığı anlaşıldığından; bunu yapanlar asker, tüccar veya rençber taifesinden her kim olursa olsun hapsedilmeleri ve altın ile gümüşün değerlerinden fazlaya alınıp verilmemesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.129/124/244/933). 9 Ağustos 1724 tarihinde kefere sikkesiyle damgalı sivilya, polye, kara guruş, tokad, esedi, kebir ve sagir lipur ile zolotanın rayiçleri verilip, has gümüşün dirhemi 22 akçeye alınıp verilmesi ve tüccarın elinde bulunan kefere sikkelerinin Darphane-i Amire'ye gönderilmesine dair İzmir İskeleyi'ne ve gümrüğe bağlı iskelelere ferman gönderilmiştir (BOA, C.DRB. nr.38/1869).

Osmanlı zolotası ile Polonya zolotasının gümüş içeriği aynı, hatta Osmanlı zolotasında daha fazla gümüş bulunduğu halde, Polonya zolotası daha fazla itibar görüyor ve Osmanlı zolotası eritilip, İran taraflarına kaçırılıyordu. 1719 tarihli bir fermanda; halkın elinde bulunan cedit zolotayı İran tüccarı kendi menfaatleri için İran'a götürüp Abbasi akçe kestirmeleriyle zolota, pâre ve çil akçeye kıtlık gelmesinden ötürü nice zamandan beri zolota bulunmamakla bu durum halk arasında alışverişin bitmesine ve hatta İstanbul'a arpa ve buğday getiren gemiler ve merkeplerin sahipleri, zahire satın aldıkları yerlerin ahalileri zolotadan başka akçe almadıklarından zolota tedarikine muhtaç olmalarıyla ellerinde olan altın ve diğer paraları sarraflardan ve başka yerlerden zolotayla değiştirmek istediklerinde bir adet zolota bulamadıklarından cümlesi hayret ve ıztıraba düşüp, Boğaz'da gemilerinin bağlı kaldığı ve bir gün önce tedariki zaruri olmakla, bilirkişiler ve darphane çalışanları görüşüp, kefere sikkesiyle damgalı olan atik zolotanın 16 adedi getirilip vezin ettirildiğinde tamamen 100 dirhem gelmesi gerekirken iki dirhem noksan olduğu tespit edilmiş, sikke-i hümayun ile damgalı olan cedit zolotanın 16 adedi 100 dirhem tamam gelmekle zikrolunan iki cinsten 16'şar adet zolota alenen başka başka eritildiğinde, her birinde 60'ar dirhem halis gümüş olduğu, iki cinsten de ayar ve vezinleri denk olup aralarında fark yokken kefere zolotası

ziyadeye geçtiği ve değerinden fazla itibar gördüğü tespit edilmiştir. Bundan sonra cedit zolota eskiden beri darp olunduğu şekilde yine 60 ayarında darp olunup her birinin 90 akçeye rayiç olması, sarrafan ve kalciyanın her ay verdikleri 55.000 dirhem gümüşün dışında bundan böyle satın alınacak halis gümüşün her dirhemi 22'şer akçeye alınıp satılmak üzere nizam verilip, her biri 8 dirhem 1 denk olan cedit zolota halk arasında 90'ar akçeye geçmek üzere ferman olunmuştur (Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi 2013: 1168-1169; Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi 2009: 339-340).

1721 yılı Haziran ayının sonlarında Selanik Sancağı mutasarrıfı ve monlasına, Yenice-i Vardar ve Vidin kadılarına hitaben gönderilen bir fermana; Debre, Dıraç ve Arnavud Belgradı tarafından bazı gümüş tüccarlarının Selanik Kazası'na bağlı Vardar-ı Kebir ve Sagir, Yenice-i Vardar ve Vidin köylerine gelip reyanın elinde bulunan gümüş kuşak, bilezik vs. kullandıkları gümüş eşyalarını satın alıp, Venedik tarafına götürdükleri tespit edilmiş ve bu kimselerin engellenmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.130/74/141/413).

Altın ve gümüşün darphane dışında başka yerlere satılmaması ile ilgili pek çok ferman gönderilmişken, Gümüşhane madeninden hâsıl olan altın ve gümüşün masrafları karşılamaması nedeniyle başka yerlere satılmasına izin verilmiştir. 1719 yılının Haziran ayı sonlarında Erzurum valisine gönderilen bir fermana; Gümüşhane madeninden hâsıl olan altın ve gümüşün masrafları karşılamadığından, darphane dışında tüccara ve diğer yerlere satılmasına müsaade edilmiştir. Sikke-i hümayunla damgalanmış paraların ve külçe halinde olan altın ve gümüşün dışarıya götürülmemesi için bundan önce ferman verildiği; ancak Gümüşhane madeninden hâsıl olan cevher fırında vaz ve ihrâk olununcaya kadar her fırının 100'er guruş masrafı olup ve reyanın mağazalardan ihraç ettikleri cevher bir haftada meydana gelip ve ortaya çıkan gümüş satılıp, hâsıl olan kıymetini fırınların masrafına ve kendilerinin masraf vs.'lerine sarf etmeleriyle eğer bundan sonra hâsıl olan gümüş dışarı satılmayıp, İstanbul'a getirilmek gerekirse üç dört yüz kese akçe sermayeye muhtaç olup, hâsıl ettikleri gümüşü satamadıkları surette lâzım gelen masrafa akçe bulamayıp, perişan olacakları açıktır diye, Gümüşhane emini olan İsmail bildirmekle; zikrolunan madenlerde hâsıl olan gümüşün eskisi gibi tüccara vs. satılıp dışarı gider diye satılmalarına engel olunmaması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.129/28/51/190).

2.4. Tedavüldeki Paraların Rayiçlerindeki (Kurlarındaki) Değişiklikler

29 Mayıs 1704 tarihli sikke tashihi fermanından sonra akçenin değil, pârenin ayarında değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Pârenin ayarındaki değişiklikler ise daha çok Mısır Darphanesi ile ilgilidir. 1697 yılında 220 dirhem ve 70 ayarında darp edilen pâre, III. Ahmed döneminde 1704 yılında 70 ayarında, ancak 200 dirhem ağırlığında darp edilmeye başlanmıştır. Yani ağırlığı azaltılmak suretiyle, içindeki gümüş miktarı da biraz azaltılmıştır (Sahillioğlu 1965: 106; Aykut 1990: 730-731; *Anonim Osmanlı Tarihi* 2000: 283-284; Ankara ŞS./82/59/111-112/218; BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1/108/214/477). 1710'dan 1717 yılına kadar %68, 1718'den 1723'e kadar %65, 1724'den III. Ahmed döneminin sonuna kadar %60 ayarında darp edilmiştir. Ağırlığı hep 200 dirhem olmakla birlikte sadece 1716 yılında saf gümüşten olmak üzere ağırlığı 131 dirheme düşürülmüş; ancak on ay sonra tekrar 200 dirheme çıkarılmıştır.

7-16 Aralık 1706 tarihli bir fermana, 1704 yılı sikke tashihinden sonra da kırk ve eksik vezinli pârelerin Edirne ve Bursa civarında bol miktarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tür pâreler her kimin elinde bulunur ise

hapsedilmeleri ve isimlerinin İstanbul'a bildirilmesi ve bundan sonra Edirne ve civarında bu tür pâreler bulunur ise Edirne kadısı ve Edirne bostancibaşısının sorumlu tutularak şiddetle cezalandırılacakları bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/87/170/707-708). Ancak Bursa ve civarında bu tür pâreler piyasada bulunmaya devam ettiğinden 1707 yılı Aralık ayının sonlarında aynı ferman Hüdavendigâr Sancağı'na mutasarrıf olan Hasan Paşa ve Bursa Monlasına tekrar gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/233/2018).

İlk Osmanlı gurusu 1690 yılında darp edilmekle birlikte, bu guruslar zolota standardındaydı (Pamuk 2002: 458). 1690 yılında ilk Osmanlı gurusu darp edildiğinde 40 pâre=1 gurus esası kabul edilmiştir (Sahillioğlu 1989b: 74). Ancak 1704 yılına kadar 100 dirhem gümüşten kesilen akçe miktarı sürekli değiştiğinden (1692'de 2300; 1696'da 1900; 1697'de 1800; 1699'da 2300; 1704'de 1900 adet), gurusun rayici de sabit tutulamamış ve büyük farklar göstermiştir. III. Ahmed döneminde ise piyasadaki esedi gurusların standartlarında Osmanlı gurusları darp edilmeye başlanmış (Pamuk 2002: 458)⁵⁷; 100 dirhem gümüşten 1900 akçe kesilmiştir. 29 Mayıs 1704 tarihinde kırkık ve züyuf pâre ve akçe rayiç olmayıp, çil akçenin 120'si 1 gurusaya rayiç olduğuna dair ferman verilmiştir (Ankara ŞS./82/53/100/196; Ankara ŞS./82/54/101/197; Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi 2013: 728). Böylece 1 Osmanlı gurusu=120 akçe=40 pâre hesabı üzere yeni bir para birimi oluşturulmuştur. Akçe ve pâre gurusun kesirleri olarak kabul edilmiş (Pamuk 2002: 458), gurusun rayici sabit kalmış ve para konusu bir düzene girmiştir. III. Ahmed dönemi boyunca gurusun ayarı 60'tır; ağırlığı ise çok az değişmiştir. 1708'de ağırlığı 26,2 gram, gümüş içeriği 15,4; 1716'da ağırlığı 26,5 gram, gümüş içeriği 15,9; 1720'de ağırlığı 26,4 gram, gümüş içeriği 15,8; 1730'da ağırlığı 24,8 gram, gümüş içeriği 14,9'dur (Pamuk 2017: 156).

Mısır Darphanesi'nin İstanbul Darphanesi'nden daha düşük ayarda altın para darp ederek, İstanbul'dan Mısır'a altın çekmesi; III. Ahmed döneminde ayarı düşük altınlarla sahihlerini ayırt edebilmek için, farklı isimlerle altın paralar darp edilmesine ve sık sık ayarlarının değiştirilmesine sebep olmuştur. Mısır zincirli altının rayici 1712'de 300 akçe (23 kırat), 1718'de 320 akçe (23 kırat), 1719'da 330 akçe (24 kırat), 1720'de 330 akçe (22 kırat) ve 1720'den 1730 yılına kadar 330 akçede kalmıştır. Venedik yıldız altını 1718'de 360 akçe iken, 1719-1726 arası 375 akçeye, 1727'de 385 akçeye; Macar altını 1718'de 330 akçe iken, 1719-1726 arası 360 akçeye ve 1727'de 360'dan 380 akçeye; cedit tuğralı İstanbul altını ise 1723 yılında 390'dan 400'e çıkmıştır (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. III. Ahmed Döneminde Rayiçleri Yükseltilen Altın Paralar (1712-1727)⁵⁸

Tarih	Mısır zincirli altını	Venedik yıldız altını	Macar altını	Cedit tuğralı İstanbul altını
1712	300 (23 kırat)	-	-	-
1718	320	360	330	390
1719	330 (24 kırat)	375	360	390
1720	330 (22 kırat)	375	360	390
1722	330	375	360	390
1723	330	375	360	400
1727	330	385	380	400

⁵⁷ Gurus (kuruş) diye bilinen paralar, 15. yüzyılın sonunda Avrupa'da darp edilen "ersatz" adındaki büyük gümüş paralardır. Artan para darlığında işletilmesi kârlı olmadığından uzun zamandır kullanılmayan Orta Avrupa gümüş madenleri işletilmeye başlanmıştır. Saksonya gümüş madenlerinden bu büyük gümüş paraların ilki ve Alman Taler'inin selefi olan 25,58 gram ağırlığındaki "gulden groschen" darp edilmiştir. Gurus, gros veya groschen'den türetilmiştir ve büyük gümüş para anlamına gelmektedir. Guruslar 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında en yaygın paralar haline gelmiştir. Sahillioğlu 1958: 149; Sahillioğlu 1989a: 225; Berkes 2018: 257.

⁵⁸ Bu tabloda sadece devlet tarafından rayiçleri yükseltilen altın paralar ve rayiçlerinin yükseldiği tarihler gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tablo 2.

1719 yılına kadar tedavülde bulunan paraları ve bunların rayiçlerini gösteren toplu bir liste yoktur. Bu bilgiler çeşitli kaynaklarda, dağınık olarak bulunmaktadır ve takibi çok zordur. III. Ahmed döneminde ise piyasada tedavül eden paraların rayiçlerini gösteren listeler yayınlanarak, fermanlarla duyurulmaya başlanmıştır. Bu fermanlardan ilki 25 Ekim/3 Kasım 1719 tarihlidir. Bütün Osmanlı topraklarına gönderilen bu fermana göre sikke-i hümayun ile damgalanmış ve bilirkişilerce vezin ve ayarı tespit olunmuş tedavüldeki paraların rayiçleri Tablo 4'te gösterilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.129/74/144/533; BOA, A.DVNS. MHM. d.129/74/144/534; BOA, C.DRB. nr.46/2288):

Tablo 4. Tedavüldeki Paraların Rayici (25 Ekim/3 Kasım 1719)

İsmi	Rayici (akçe)
Cedit tuğralı İstanbul altını	390
Zencerekli Mısır altını	330
Tuğralı Mısır altını	315
Cedit Zolota	90
Tuğralı cedit guruş	120
Yarımı	60
Rubu	30
Sağ pârenin 40'ı	1 guruş
Cedit çil akçenin 120'si	1 guruş
Kefere sikke ile mazrûb 8,5 dirhem 1 denk gelen Sivilya riyal guruş	186
Venedik yıldız altını	375
Macar altını	360
8,5 dirhem 1 denk gelen polye, 7 dirhem 1 denk gelen polye	173
9 dirhem gelen kara guruş	181
7 dirhem 2,5 kırat gelen dukad ⁵⁹	137
8,5 dirhem gelen atik esedi guruş	144
2 dirhem gelen lipur-ı kebir	24
1 dirhem gelen lipur-ı sagir	10
Atik zolota	88

1719 yılında özellikle altın paraların rayici yükselmekle birlikte sivilya ve kara guruşun da rayicinin yükseldiği görülmektedir. 1714 yılında sivilya riyal guruş 56 pâre 2 akçe (170 akçe) ve kara guruş 55 pâreye (165 akçe) rayiçti (BOA, MAD. d.1673/43/203). 1719 yılında ise sivilyanın rayici 186 akçe, kara guruşun ise 181 akçeye çıkmıştır. 1718 yılında özellikle büyük şehirlerde kalp, züyuf ve kırkık paralar ile eksik vezinli altınlar çoğaldığından, yaklaşık bir yıl sonra altınların rayici yükseltilmiştir. Nitekim 1718 yılı Mayıs ayı ortalarında İstanbul, Edirne ve Bursa'ya gönderilen bir fermanda kalp zolota, kalp pâre, züyuf akçe, kırkık pâre ve eksik vezinli altın tedavülünün yasaklanması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/53/397-399). Aynı yılın Aralık ayı sonunda ise zencerekli Mısır altınının rayici 320 akçe iken 25 Ekim/3 Kasım 1719'da 330'a, Frengi yıldız altını 360'dan 375'e, Macar altını 330'dan 360 akçeye çıkarılmıştır (bkz. Tablo 7), (BOA, A.DVNS. MHM. d.127/149/293/1287).

Bursa ve Edirne'de paraların rayiçleri yükseldiğinden Ağustos 1720'de sikke-i hümayun ve keferesikkesiyle damgalı paraların belirlenen miktardan ziyadeye alınıp verilmemesinin istendiği ve aynı para ayarlamalarını

⁵⁹ Dukad; ilk defa 1698'de Arnavutluk ve Bosna'ya bol miktarda sokulan yabancı bir paradır. Venedik menşeli olduğu tahmin edilmektedir. Sahillioğlu 1965: 52.

içeren bir ferman tekrar gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.129/172/340/1237-1238). Erbab-ı hiref ve sarrafların yine tenbih olmayıp biraz zaman sonra bazı paraları birkaç akçe ziyade ile alıp vermeye başladıkları görüldüğünden aynı para ayarlamalarını içeren bir ferman 1721 yılı Eylül ayının başlarında bütün Osmanlı topraklarına tekrar gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.130/96/185/527-553; Ankara ŞS./97/93/431; Ankara ŞS./97/94/433; Ankara ŞS./99/97/187/575). Eylül ayının ortalarında ise İzmir monlasına hitaben gönderilen bir fermenda tüccar taifesinin türlü bahane ile cedit İstanbul altını ve Frengi altınını 3,5 guruşa, Mısır zincirlisini 3 guruşa, zolotayı 31 pâreye, Mısır tuğralısını 105 pâreye verdikleri ve dahi noksan altın ve züyuf akçe teklifinde buldukları görüldüğünden aynı para ayarlamaları tekrar bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.130/98/189/567). Paraların rayiçleri yükselmeye devam ettiğinden 1722 yılı Mart ayının ortalarında İstanbul kadısı ve Dergah-ı Mualla yeniçerileri ağasına hitaben (BOA, A.DVNS. MHM. d.130/161/376/985) aynı yılın Nisan ayı ortalarında ise İzmir monlası ve İzmir voyvodasına hitaben yazılan ve aynı para ayarlamalarının yer aldığı; bu miktarlardan ziyade ve noksana alınmaması ve kırkık para rayiç olmamasını içeren bir ferman tekrar gönderilmiştir. Bu fermanın bir sureti Yenişehir Fenar, Mora, Midilli, Sakız, Yanya, Selanik, Siroz, Edirne, Hüdavendigâr, Bursa, Halep ve Adana'ya da gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.130/172/337/1043-1050).

1723 yılının Mart ayı başlarında Rumeli'nin sağ, sol ve orta koluna gönderilen bir fermenda daha önce verilen para ayarlamalarına uyulması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.131/46/85/215-217). Aynı yılın Mayıs ayında yaldız (375 akçe) ve Macar altınının (360 akçe) 400 akçeye çıktığı; ancak önceki para ayarlamalarının geçerli olduğu bütün Osmanlı topraklarına tekrar bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.131/78/150/413-415). Ancak Haziran ayının başlarında cedit tuğralı İstanbul altınının rayiçi 390 akçeden 400 akçeye çıkarılmıştır. Bütün Osmanlı topraklarına gönderilen ferman ile gerek sikke-i hümayun ile damgalı ve gerek kefere sikkesiyle damgalı para çeşitlerinden her biri tayin olunan kıymet üzerinden rayiç olmak ve bundan sonra kırkık pâre rayiç olmamak üzere ferman verilip, cümleye tenbih olunmuşken, sarraf taifesi ve esnaftan bazıları tenbih olmayıp, tayin olunan kıymetlerinden ziyadeye alıp verdikleri ve kırkık pâreyi dahi alıp vermeye başlamalarıyla bu gibilerin cezalarının tertip olunması ve ancak cedit tuğralı İstanbul altınının 400 akçeye alenen rayiç olduğu ve diğer paraların daha önce tayin olunan kıymetlerinden bir akçe ziyade ve noksana alınıp verilmemesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.131/80/419; BOA, A.DVNS. MHM. d.131/81-82/422-427; BOA, A.DVNS. MHM. d.131/80-81/420; BOA, A.DVNS. MHM. d.131/81/421; BOA, A.DVNS. MHM. d.131/105/537-542; Ankara ŞS./99/98/188/576; Ankara ŞS./99/97/187/575).

Rumeli'de paraların tayin olunan kıymetlerinden fazlaya alınıp verilmesi nedeniyle, 1724 yılının Mart ayı sonlarında ve 1726 yılının Mart ayı başlarında Rumeli'nin orta kol ve sol koluna aynı para ayarlamalarını içeren fermanlar gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.131/220/431/1326-1327; BOA, A.DVNS. MHM. d.133/73/141/525-526; Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi 2013: 1458). 1725 yılının Kasım ayı sonlarında ise Rumeli'nin sağ koluna aynı para ayarlamalarını içeren bir ferman gönderilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.133/18/32/125). Nisan 1724 tarihli Aydın muhassılı, İzmir kadısına ve voyvodasına gönderilen bir fermenda; hâlâ İzmir'de halk arasında olan alışverişlerde müdevver zencerekli İstanbul altınının 400 akçeden 3,5 guruşa (420 akçe), Mısır zincirlisinin 330 akçeden 2,5 guruş 1 sülüse (340 akçe), cedit zolotanın 90 akçeden 94 akçeye, yaldız altınının 375 akçeden 3 guruş 15 pâreye (405 akçe) alınıp verildiği ve züyuf pârenin dahi rayiç

olduğu görüldüğünden züyuf ve kırkık pârenin geçmemesi ve daha önce verilen rayiçlere uyulması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.131/234/458/1411)⁶⁰. 1726 yılının Ocak ayı başlarında bütün Osmanlı topraklarına gönderilen bir fermanda Venedik altınının 375'den 410'a, Macar altınının 360'dan 400'e, cedit İstanbul altınının 400'den 420'ye, Mısır zincirli altınının 330'dan 350'ye, tokadın 137'den 150'ye, kara guruşun 181'den 210'a, sivilyanın 186'dan 210 akçeye geçmeye başladığı, ancak bunun yasak edildiği ve 1723 yılında yapılan para ayarlamalarının geçerli olduğu bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.133/36/67/234-239)⁶¹. 1726 yılı Kasım ayının sonlarında Boğdan ve Eflak'a bezirgân ve Laz taifesinin züyuf akçe ve kesik pâre getirip, ahaliye zorla verdiği, ancak bu tür paraların kullanımının yasak olduğu bildirilmiştir (BOA, İE.HR. nr.8/829; BOA, A.DVNS. MHM. d.133/187/1214-1215).

Bütün Osmanlı topraklarında paraların rayicinin aynı olmasına çalışıldığı halde bazı yerlerde rayicin daha düşük bazı yerlerde daha yüksek olduğu; bu durumun ise problemlere sebep olduğu görülmektedir. 1707 yılı Mayıs ayı sonlarına ait bir fermanda Kemah kazası ahali Erzurum ve Erzincan kazalarında yiyecek-içecek vs. almak istediklerinde İstanbul'daki gibi zolotayı 80 akçeye, cedit pâreyi 3 akçeye vermek istediklerinde, esnafın zolotayı 7 sümüne, pârenin 53'ünü bir guruşa ve akçenin 160'ını bir guruşa alırsanız, dediklerini bildirdiklerinden İstanbul'daki rayice uyulması emredilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/153/1279). Ocak 1708 tarihli Diyarbekir valisi ve Amid monlasına gönderilen bir fermanda; tuğralı altın Diyarbekir'de 95 pâreye, cedit zolota 70 akçeye geçip ve 6'sı bir akçeye mankur rayiç olup ve miri tahsildarları altın ve zolotayı tamamen alıp, ahali arasında noksan üzere rayiç olmakla halkla muamelelerde sorunlar çıktığı ilam olduğundan, bundan sonra Diyarbekir'de ve etrafında tuğralı altın 100 pâreye ve cedit zolota 80 akçeye rayiç olup, mankur geçmemek üzere ferman olunmuştur (BOA, A.DVNS. MHM. d.115/247/489/2149; BOA, A.DVNS. MHM. d.115/300/596/2638). Ağustos/Eylül 1709 tarihli bir fermanda Bor ileri gelenleri Südde-i Saadet'e mektup gönderip, 20 seneden fazla diyarlarında züyuf akçe ile guruş 240 akçeye rayiç olup ve akçe züyufluğu günden güne artmakla 300'ünü ve daha fazlasını bir guruşa bozup fukaraya 240'ını bir guruş hesabı üzere verip, alışverişleri bozulmuş ve guruş ile akçelerinin züyuf ve mağşuş olduğu bildirilmiştir. Kazalarında Hazine-i Amire'de olduğu üzere cedit pâre 3 akçeye, guruş 120 akçeye, tuğralı cedit eşrefi altın 300 akçeye ve çil akçe rayiç olup, züyuf akçe rayiç olmamak üzere ferman verilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.116/110/216/914). Şubat 1720 tarihli, ocaklık şeklinde idare edilen Bayezid Sancağı beyine gönderilen bir fermanda Bayezid, Eleşkird, Şirvan ve Diyadin sancaklarında sikke-i hümayun ile damgalı cedit zolota, guruş, pâre ve çil akçe rayiç olmayıp, bunların eski akçeleri olduğundan tüccarların ticaretlerine zarar geldiğini, bu nedenle sikke-i hümayun ile damgalı paraların geçmesini talep etmişlerdir (BOA, A.DVNS. MHM. d.129/93/181/675).

⁶⁰ Temmuz 1724 tarihinde Aydın muhassılına ve Güzelhisar naibine gönderilen bir fermanda, Güzelhisar ve İzmir civarında bulunan pazar ve şehirlerde yaldız altını 410 akçeye ve Mısır zincirli 340, 350 ve 360 akçeye vs. diğer paraların dahi tayin ve tasrih olunan bahalarından ziyadeye alındığı tespit edilmiş ve verilen rayiçlerin dışına çıkılmaması emredilmiştir. Ayrıca atik esedinin 140'a, sivilyanın 184'e ve polyenin 133 akçeye rayiç olması istenmiştir. Ancak muhtemelen bu rayiçler yanlış yazılmıştır. Çünkü 1724 yılı Ekim ayının sonlarında 1723 yılındaki ayarlamaların aynısının verildiğini görüyoruz. BOA, A.DVNS. MHM. d.132/19/34/124-126; BOA, A.DVNS. MHM. d.132/78/152/537.

⁶¹ 1726 yılının ağustos ayı sonlarında gönderilen bir fermanda Mısır Darphanesi'nde darp olunan altın ve pârenin de fermanda belirtilen vezin ve ayarda darp edilmesi istenmiştir. BOA, C.DRB. nr.10/490.

3. Sikke Tashihleri

Sikke tashihi, piyasada bulunan kırkık, ayarı ve vezni düşük paraların tedavülden kaldırılarak ya eski standart üzerinden ya da ağırlığı biraz düşürülerek yeni bir standart üzerinden tekrar tedavüle çıkarılmasıdır (Sahillioğlu 1989a: 227). Sikke tashihleri 1704 yılına kadar akçe üzerinden, bu tarihten itibaren ise pâre üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Akçenin artık ayarının ve ağırlığının düşürülmesinin mümkün olmaması; ancak hesap birimi olmaya devam etmesi ve yeni oluşturulan 120 akçe=1 guruş, 1 guruş=40 pâre, 1 pâre=3 akçe şeklindeki sistemin yerleştirilmeye çalışılması, devleti pâreye yöneltmiştir. III. Ahmed dönemi boyunca pârenin kırıldığı, vezin ve ayarının düşürüldüğü görülmektedir. Bu dönemde yapılan üç sikke tashihi de kırkık, vezin ve ayarı düşük pârenin tedavülden kaldırılarak, yerine cedid pârenin tekrar tedavüle sürülmesi esasına dayanır. Sikke tashihi akçenin ayarlanması esasına dayandığından ve akçe ölçü birimi olmaya devam ettiğinden pâre ayarlanması fermanlarında tashih ifadesi yer almaz.

3.1. 1704 Yılı Sikke Tashihi

1683 Viyana mağlubiyetinden sonra başlayıp, mankur darbından sonra artan para hususundaki karışıklığa, 1704 yılında yapılan sikke tashihi ile son verilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa 2001: 664; Ankara ŞS./83/72/136/316; Ankara ŞS./83/141/601; BOA, A.DVNS. MHM. d.116/110/216/914). 29 Mayıs 1704 tarihli sikke tashihi fermanında; darphanede kesilmesi ferman buyrulan cedid pârenin çoğalması, yaygınlaşması ve ibadullahın rahatı için züyuf, kırkık, kesik, maksus pâre ve akçenin kaldırılması ve bu tür parası olanlar rızalarıyla getirip yenisiyle değiştirmek istediklerinde kâl ve çaşni tutulup, 100 dirhemi 70 ayarından eksik olan pârenin her 10,5 dirhemi için 10 dirhem cedid pâre verilip, 70 ayarından noksan olur ise ayarı düzeltilip, 70 hesabınca 10,5 dirhem olana 10 dirhem verilmek; hurda ve züyuf akçe dahi bundan böyle rayiç olmayıp, Darphane-i Amire'de kesilen ve damgalanan çil akçenin 120'si 1 guruşa rayiç olmak üzere nizam verildiğine dair ferman gönderilmiştir. Yine aynı fermanında Anadolu'daki kazalarda reaya elinde bol miktarda kırkık ve züyuf pâre bulunduğu, cizye vs. tekalif tahsildarları almayıp, bu nedenle tahsis hususunun kesintiye uğradığı ve reayanın zorda kaldığı, bu nedenle her 110 dirhem züyuf pâreye 100 dirhem cedid pâre verilmek üzere değiştirmeleri ve tahsildarların dahi her ne kadar züyuf pâre toplarlarsa Darphane-i Amire'ye getirip değiştirmeleri emredilmiştir (Balıkesir ŞS./713/6/1/1; Rodoscuk (Ek belge:1 Tekirdağ) ŞS./1633/159/2/2; Ankara ŞS./82/53/196; Ankara ŞS./82/54/197; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa 2001: 664; Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi 2013: 728-729).

3.2. 1722 Yılı Sikke Tashihi

Önceleri akçe ölçü birimi iken, III. Ahmed döneminde yerini küçük işlemlerde pâre, büyük işlemlerde ise guruş almaya başlamıştır. Sikke tashihi önceleri akçeyi hedef alırken, bu dönemde pâreyi hedef almıştır. Nitekim 1722 yılında piyasada kesik ve züyuf pârelerin çoğaldığı ve altın paraların rayicinin yükselmeye başladığı görülmektedir⁶².

1722 yılı Haziran ayı başlarında neredeyse bütün Osmanlı topraklarına gönderilen fermanında sikke-i hümayun ile damgalı cedid pâre, sağ ve sahih atik pâre rayiç olup, züyuf ve maksus (kırkık) pâre rayiç olmayıp, bu tür parası

⁶² Altın paraların rayiçleri bazen pâre ile verilmiştir.

olanların Darphane-i Amire'ye getirip, yerine hesabınca sağ pâre verilip, bundan sonra züyuf ve maksus pâre geçmemek üzere nizam verildiği bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.130/198/1160-1167). Bu fermanla piyasadaki kırılmış pârelerin, kırılmadan önceki standartlara geri getirilmesi hedeflenmiştir.

3.3. 1728 Yılı Sikke Tashihi

Tedavüldeki kesik ve züyuf pârelerin toplanamaması ve altın paraların rayicinin yükselmeye devam etmesi nedeniyle 1728 yılının Mart ayında yeni bir sikke tashihi yapılmıştır. Bu tashihte de kırılmış pârelerin piyasadan toplanması ve kırılmadan önceki standartlara geri getirilmesi hedeflenmiştir. Bütün Osmanlı topraklarına gönderilen fermanla; kesik ve kırık pârelerin halk arasında kullanılması yasaklanmışken biraz zaman geçtikten sonra bazı kimselerin Mısır pâresinin etrafını kırptıkları ve memlekette kırık pârelerin öncekinden çok olduğundan ve gerek sikke-i hümayunla ve gerek kefare sikkesiyle damgalı paraların dahi takdir ve tayin olunan değerlerinden ziyadeye alınıp verildiği belirtilerek, piyasada bulunan kesik ve kırık pârelerin cedid pâre ile değiştirilmesi ve değiştirilecek kırık İstanbul pâresiyle, kırık ve kesik Mısır pâresinin her bir dirhemine 13,5 akçe hesabıyla cedid pâre verilmesine karar verilmiştir. Bu fermanla 1723'deki para ayarlamalarının aynısı verilmiş, ancak burada 1723'deki fermanla bulunmayan tuğralı İstanbul altını ve cedid sülüs de bulunmaktadır. Tuğralı İstanbul altınının rayici 360 akçe ve cedid sülüsün rayici ise 45 akçe olarak gösterilmiştir. Yine bu fermanla Frengi yıldız altınının 375 akçe iken 385 akçeye ve Macar altınının 360 akçe iken 380 akçeye çıktığı görülmektedir (BOA, A.DVNS. MHM. d.134/185/364/1251-1256; BOA, A.DVNS. MHM. d.135/19/32/177; Ankara ŞS./104/74/382; Ankara ŞS./104/74/383; Ankara ŞS./104/74/384; Kayseri ŞS./48/9/1/2)⁶³. Rumeli civarında kırık ve züyuf para kullanımı devam ettiğinden, 1730 yılının Ocak ayı başlarında Rumeli'nin sağ koluna gönderilen bir fermanla halk arasında tedavül eden pârenin çoğunun kırık ve züyuf olduğu, bu tür pârelerin kullanımının yasak olduğu, sağ olan atik ve cedid Mısır pâresinin ise geçerli olduğu bildirilmiştir (BOA, A.DVNS. MHM. d.136/20/103; Rodosluk ŞS./1649/8-9/7-8/4). Ancak III. Ahmed döneminin sonuna kadar hurda akçe ile kesik pârelerin tedavülden çekilmesi mümkün olmamıştır (Sahillioğlu 1965: 104-105).

1704 yılı sikke tashihiinde pârenin ağırlığı 220'den 200'e düşürülmüş; ancak ayarı aynı kalmıştır. 1722 ve 1728 yılı tashihlerinde ise pârenin ayar ve ağırlığında değişiklik yapılmazken, 1728 yılı tashihiinde yıldız altını ve Macar altının rayiçleri yükseltilmiştir.

SONUÇ

III. Ahmed dönemi Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Devlet ilk defa yüzünü batıya dönmüş ve batıdaki gelişmeleri takip ederek, kendi bünyesinde yenilik hareketlerine girişmiştir. Bu dönemde sosyal ve iktisadi alanda yapılan pek çok yeniliğin yanı sıra para konusunda da önemli düzenlemeler yapılmıştır. III. Ahmed tahta çıkar çıkmaz para konusuna el atmıştır. Özellikle 1704 yılı sikke tashihi önemlidir. Çünkü hem akçe hem pâre hem de gürüş düzenlenmiş ve yeni bir para sistemi oluşturulmuştur. Bu tashih ve yeni sistem başarılı olmuş; 1

⁶³ Kasım 1719 tarihli fermanla cedid sülüsün rayici 45 akçe olarak tespit edilmiştir. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa 2001: 909; 1730 yılı Mart ayının ortalarında Aydın, Saruhan ve Menteşe Sancakları'na gönderilen fermanla da aynı para ayarlamaları verilmiştir. BOA, A.DVNS. MHM. d.136/29/49-50/160.

guruş=120 akçe, 120 akçe=40 pâre şeklindeki sistem III. Ahmed döneminden sonra da devam etmiş; hatta Cumhuriyet devrinde dahi guruş tedavülde olduğu sürece 1 guruş=40 pâre olarak hesaplanmıştır. Bu tashihten sonra III. Ahmed dönemi boyunca akçe, pâre ve guruş (Osmanlı guruşu) piyasalara hâkim olmuştur. Diğer paraların kullanımı ise azalmıştır. III. Ahmed dönemi aynı zamanda pâre ve guruş devrinin başladığı dönemdir.

Bir diğer yenilik 1719 yılından itibaren piyasada tedavül eden paraların rayiçlerinin fermanlarla kazalara bildirilmesidir. Böylece bir düzen oluşturulmuş, memleketin her yerinde paraların rayiçlerinin aynı olmasına çalışılmıştır.

Bu dönem İstanbul Darphanesi dışındaki darphanelerin kapatılmasının haklı nedenlere dayandığını da göstermektedir. Mısır Darphanesi'nde, pârenin kırılmasını önlemek için yeni tekniklerle darp edilmesinin istenmesi, sikkelere valilere mahsus işaret konulması ve ayarı düşük para darp edilmesi durumunda o valinin sorumlu tutulması, darphanenin saray içine alınması, sahib-i ayarın değiştirilmesi, altının kırat ve isminin sık sık değiştirilmesi gibi tedbirlere başvurulması ve her türlü ikaza karşın yine de Mısır Darphanesi'nin İstanbul Darphanesi ile istenilen ayar ve vezinde para darp etmemesi bu durumun kanıtıdır. Ayrıca devletin neden darphane sayısını çoğaltmadığı ve milli para sistemini kuramadığını da açıklar.

III. Ahmed döneminde pâre, akçenin yerine geçmeye başladı. Artık diğer paraların rayiçleri akçenin yanı sıra pâre ile de verilmeye başlandı. Pâre de akçe gibi hem bir para birimi hem de bir ölçü birimi olarak kullanılmaya başlandığından, önceden akçenin gümüşü azaltılırken, artık pâreninki azaltılıyordu. Ancak bunun nedeni akçedeki gibi hazinenin para ihtiyacından, nüfusun artmasından ya da askeri kesimin ulufelerinden kaynaklanmıyordu. Bunun nedeni daha çok Mısır Darphanesi idi. Bu darphanenin ayarı düşük pâre darp etmesi sahipsiz pârelerin eritilerek Mısır'a kaçırılmasına ve eski aletlerle pâre darp etmesi ise pârenin kırılmasına neden oluyordu. Bu nedenle 1710, 1718 ve 1724 yılında pârenin içindeki gümüş miktarı biraz azaltıldı; 1716'da ise saf gümüşten olmak üzere ağırlığı büyük miktarda düşürüldü, ancak halk arasında kabul görmediğinden on ay sonra tekrar eski ağırlığına getirildi. 1722 ve 1728 yılı sikke tashihi akçe değil, pâre üzerinden yapıldı. Piyasada çoğalmış olan kırık ve ayarı düşük pâreler toplanarak eski standartları üzerinden tekrar tedavüle sürüldü. Çünkü piyasadaki kırık pâreler hem fiyatların artmasına sebep oluyor hem de tedavülde bulunan altın paraların değerini yükseltiyordu.

Akçe resmîyette 1697 yılına kadar saf gümüşten darp edilmiş; ancak 1697 yılından sonra artık daha fazla küçültülemediğinden içine %10 oranında bakır katılmaya başlanmıştır. Pâre ise İstanbul Darphanesi'nde ilk darp edildiği tarihte %70 gümüş, %30 bakır karışımından oluşuyordu. Devlet tarafından akçenin zamanla ağırlığı azaltılırken, pârenin gümüşü azaltılmıştır. III. Ahmed tahta çıkar çıkmaz 1704 yılı sikke tashihi ile pârenin dirhemini 220'den 200'e düşürdüysen de sonradan ağırlığını azaltmak yerine gümüş miktarını azaltarak daha fazla bakır karıştırma yoluna gidilmiştir. III. Ahmed dönemi ve öncesinde bugün bizim genel olarak kullandığımız para kelimesi yerine akçe kelimesi kullanılıyordu. Bu nedenle kırık paraların tedavülden çekilmesi derken, kırık pârelerden bahsedilmektedir. Kırılan guruş ve altın paralar değildi. Önceleri akçe, sonraları yavaş yavaş pâre piyasada yaygın olarak dolaşan paralar olduğundan, daha çok bu paralar kırılıyordu.

Mısır Darphanesi'nin istenilen ayarda altın para darp etmeyerek, İstanbul'dan Mısır'a altın çekmesi, III. Ahmed dönemi boyunca benzer isimde, çok sayıda altın para darp edilmesine ve bu paraların içeriğindeki altın miktarının sık sık değiştirilmesine sebep olmuş; ancak Mısır Darphanesi'nin, İstanbul Darphanesi ayarında para darp etmesini sağlamak mümkün olmamıştır. Buna rağmen bu darphanenin kapatılması yoluna da gidilmemiştir.

Devletin, İran'daki bir kısım toprakları ele geçirir geçirmez darphaneler açarak para sorununa çözüm bulmaya çalışmasından anladığımız kadarıyla, İran seferlerinin bir nedeni de kıymetli madenlerin İran'a kaçırılmasıdır.

III. Ahmed dönemi para tarihi bakımından önemli bir dönemdir. Kalpazanlık olaylarının devam ettiği, savaş zamanlarında altın ve gümüşün dışarıya kaçırıldığı, İstanbul Darphanesi dışındaki taşra darphanelerinin kontrol edilemediği, hatta sadece Mısır Darphanesini bile istenilen vezin ve ayarda para darp etmeye zorlamak için pek çok yola başvurulduğu; ancak yine de başarı sağlanamadığı ve durumun devletin güçlü bir parasının olamamasını açıkladığını görüyoruz. Barış zamanlarında ise para konusuna da el atıldığı ve yeni düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Devletin kendi parasını (guruş) darp etmeye başlaması, Polonya zolotası ile Osmanlı zolotasının rayiçlerinin yeniden belirlenmesi, zolota-guruş karışıklığının sona ermesi, sikke tashihleri ile piyasadaki kırpık paraların tedavülünün engellenmeye çalışılması, tedavüldeki paraların rayiçlerini gösteren listeler yayınlanarak bir düzen getirilmesi ve her yerde rayiçlerin aynı olmasına çalışılması bu dönemde para konusunda yapılan yeniliklerdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

- BOA, A.DVNS. MHM. d.115.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.116.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.121.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.122.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.123.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.124.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.127.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.129.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.130.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.131.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.132.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.133.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.134.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.135.
- BOA, A.DVNS. MHM. d.136.

BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.1.
 BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.3.
 BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.4.
 BOA, A.DVNS. MSR. MHM. d.5.
 BOA, C.DRB. nr.10/490.
 BOA, C.DRB. nr.38/1869.
 BOA, C.DRB. nr.45/2203.
 BOA, C.DRB. nr.46/2287.
 BOA, C.DRB. nr.46/2288.
 BOA, C.EV. nr.455/23017.
 BOA, İE.DRB. nr.1/78.
 BOA, İE.HR. nr.8/829.
 BOA, MAD. d.01673.
 Ankara ŞS./82.
 Ankara ŞS./83.
 Ankara ŞS./93.
 Ankara ŞS./97.
 Ankara ŞS./99.
 Ankara ŞS./104.
 Balıkesir ŞS./713.
 Kayseri ŞS./48.
 Konya ŞS./41.
 Konya ŞS./45.
 Rodoscuk (Ek belge:1 Tekirdağ) ŞS./1633.
 Rodoscuk ŞS./1649.

Kaynak Eserler

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704). (2000). yay. hzl. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
 Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*. hzl. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
 Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli II (1115-1134/1703-1722)*. hzl. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır vd. İstanbul: Klasik Yayınları.
 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa (2001). *Nusretnâme: Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721)*. hzl. Mehmet Topal. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
 Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi (2009). *Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'it-tevârih Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni*. hzl. Mustafa Öksüz. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Araştırma Eserleri ve Makaleler

- Akdağ, Mustafa (1999). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*. Ankara: Barış Kitap Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Akdağ, Mustafa (2014). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aksan, Virginia H. (2017). *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*. çev. Gül Çağalı Güven, 3. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktepe, M. Münir (1989). "Ahmed III". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 34-38.
- Altuniş Gürsoy, Belkıs (2013). "La Motraye Seyahatnamesi'nde Türkler". *Türk Yurdu: Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*. 33 (310): 132-146.
- Aykut, Nezih (1990). "Para Tarihi Bakımından Osmanlı Gümüş Sikkeleri", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi (İstanbul 21-25 Ağustos 1989)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. 727-731.
- Berkes, Niyazi (2018). *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk (2013). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk (2018). İstanbul'da Doğan Bir Osmanlı Sikkesi: Kuruş, (VI. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Mayıs 2018, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi), *Osmanlı İstanbulu VI*. 399-415.
- Çiçek, Kemal (2002). "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)". *Türkler*, C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 746-764.
- Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*. 24. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Gerber, Haim (1982). "The Monetary System of the Ottoman Empire,". *Journal of the Economic and Social of the Orient*. Brill. 25 (3). 308-324.
- Hammer-Purgstall, Joseph Von (1991). *Büyük Osmanlı Tarihi 7, C. 13*. İstanbul: Üçdal Hikmet Neşriyat.
- Karagöz, Hakan (2007). *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*. Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kolodziejczyk, Dariusz (1996). "The Export of Silver Coin Through the Polish-Ottoman Border and the Problem of the Balance of Trade". *Turcica* 28: 105-116.
- McGowan, Bruce (2006). "Âyanlar Çağı, 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (1600-1914)*. ed. Halil İncelik, Donald Quataert. 2. Baskı. C. 2. İstanbul: Eren Yayınları.
- Motraye, Aubry de la (2007). *La Motraye Seyahatnamesi*. Türkçesi: Nedim Demirtaş. İstanbul: İstiklal Kitabevi.
- Özcan, Abdülkadir (1994). "Edirne Vak'ası". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 445-446.
- Özcan, Abdülkadir (2003). "Lâle Devri". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 81-84.
- Özcan, Abdülkadir (2006). "Mustafa II". *İslâm Ansiklopedisi*, C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 275-280.
- Özcan, Abdülkadir (2007). "Pasarofça Antlaşması". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 177-181.
- Pamuk, Şevket (2002). "Kuruş". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 458-459.
- Pamuk, Şevket (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sadaret Yazışmalarını Hâvî Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116/1703-1704) (İnceleme-Metin). (2015). hzl. Ersin Kırcı. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Sahillioğlu, Halil (1989a). "Akçe". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 224-227.

- Sahillioğlu, Halil (1965). *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*. Doçentlik Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sahillioğlu, Halil (1995). "Esedî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 368-369.
- Sahillioğlu, Halil (1958). *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sahillioğlu, Halil (1978). "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)". *Orta Dođu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi: 1978 Özel Sayısı*. 1-97.
- Sahillioğlu, Halil (1989b). *Türkiye İktisat Tarihi (Giriş-Bazı Kurum ve Kavramlar)*. İstanbul: Mentеш Kitabevi.
- Tabakoğlu, Ahmet (2016). *Osmanlı Mâlî Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tezcan, Betül (2020). *XVIII. Yüzyılda Kahire Darphanesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995). *Osmanlı Tarihi*. IV/1. 5. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.